

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-722.51:3.078.3(497.431)"17"

Prejeto: 6. 9. 2017

Jure Volčjakdr., Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1002 Ljubljana
E-pošta: jure.volcjak@gov.si

Spodnjesavinjska dolina v vizitacijskih zapisnikih goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa

IZVLEČEK

Prispevek poskuša na podlagi vizitacijskih zapisnikov prvega goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa prikazati cerkvene razmere v Spodnjesavinjski dolini v drugi polovici 18. stoletja. Poleg njega so vizitacije opravljali še različni namestniki, npr. celjski mestni župnik in arhidiakon dr. Martin Sumpichler ter goriški pomožni škof Rudolf Jožef grof Edling. Ob tej priložnosti so bile pregledane cerkvene razmere po župnijah, obiskane so bile številne grajske kapele in špitali, posvečena je bila vrsta cerkva, podeljene so bile različne stopnje kleriških redov (nižjih in višjih) tako škofjskim kot tudi redovnim kandidatom za duhovniški poklic, urejale pa so se tudi različne administrativne zadeve.

KLJUČNE BESEDE

Spodnjesavinjska dolina, Galicija, Gotovlje, Šempeter v Savinjski dolini, Šmartno ob Paki, Žalec, vizitacije, goriška nadškofija, Karel Mihael grof Attems

ABSTRACT

LOWER SAVINJA VALLEY IN VISITATION MINUTES OF ARCHBISHOP OF GORIZIA KARL MICHAEL VON ATTEMS

Drawing on the visitation minutes of the first Archbishop of Gorizia, Karl Michael von Attems, the author of the article aims to present the ecclesiastical conditions in the Lower Savinja Valley during the second half of the eighteenth century. Apart from the archbishop, visitations were also conducted by his various substitutes (delegates), the Celje city parish priest and Archdeacon Dr. Martin Sumpichler, as well as Rudolf Joseph von Edling, Auxiliary Bishop of Gorizia. The visitations were carried out with a view to assessing the ecclesiastical conditions across parishes, visiting numerous castle chapels and poorhouses, consecrating churches, granting various levels of clerical ordinations to both diocesan and monastic candidates for the priesthood, as well as settling various administrative affairs.

KEY WORDS

Lower Savinja Valley, Galicia, Gotovlje, Šempeter v Savinjski dolini, Šmartno ob Paki, Žalec, visitations, Archdiocese of Gorizia, Karl Michael Count Attems

Geografska opredelitev

Spodnjesavinjska dolina obsega 334,8 km² in je omejena na območje občin Braslovče, Polzela, Prebold, Tabor, Vransko in Žalec. Območje leži v osrednji Sloveniji ter zajema dolino Savinje in njenih pritokov, kraški planoti Dobrovlje in Ponikovska planota, Ložniško gričevje ter severni del Posavskega hribovja. Tako poimenovanje je v uporabi šele zadnjih slabih 20 let, odkar je leta 1998 iz nekdanje občine Žalec (današnje upravne enote Žalec) nastalo šest današnjih občin.¹

Ozemlje Spodnjesavinjske doline je cerkveno-upravno vse do ustanovitve ljubljanske škofije leta 1461 spadalo v oglejski patriarhat, po tem letu pa sta župnija Braslovče in vikariat Vransko pripadla ljubljanski škofiji.² Posebno mesto je imel malteški viteški red na Polzeli.

Ena najstarejših in najpomembnejših pražupnij v Savinjski dolini je župnija Šempeter v Savinjski dolini, ki je v času nadškofa Attemsa spadala v žalski komisariat, v katerem je funkcijo arhidiakona izvajal vsakokratni opat cistercijanskega samostana v Stični.³ Župnijo je Stični že marca 1256 inkorporiral oglejski patriarh Gregor di Montelongo (1251–1269) zaradi napadov in velike škode, ki jo je moral samostan v njegovem času pretrpeti od zlobnih ljudi. Decembra 1264 je patriarh v zvezi z inkorporacijo izdal še eno listino, v kateri je poudarjal pravice ordinarija nad omenjeno župnijo. Inkorporacijo je januarja 1257 potrdil tudi papež Aleksander IV. (1254–1261). Sedež pražupnije je bil v poznem srednjem veku predstavljen k cerkvi sv. Nikolaja v Žalcu, v Šempetru pa je bil ustanovljen župnijski vikariat. Župniji so pripadali naslednji vikariati (danes samostojne župnije): sv. Martin na Teharjah, sv. Peter v Savinjski dolini (Šempeter v Savinjski dolini), sv. Jakob v Galiciji in sv. Martin v Šmartnem ob Paki.⁴

Patronat nad župnijami v Savinjski dolini so imeli tako škofje (oglejski patriarhi, ljubljanski škofi, goriški nadškof), nekatere pa so bile vtelesene (inkorporirane) različnim samostanom (Gornji Grad, Stična, Kostanjevica, malteški viteški red ipd.), zato je že zelo zgodaj prihajalo do sporov, večinoma zaradi neupravičenega prilaščanja dohodkov. Na kratko naj omenimo samo nekaj primerov, čeprav segajo izven obravnavanega časovnega okvira članka. Kljub dobrim odnosom med oglejskimi patriarhi in stiški opati je večkrat prišlo do nesporazumov. Tako so patriarhi stiške opate opozarjali, naj disciplinirajo podrejene jim duhovnike v pridruženih župnijah, ki so posegali v pravice patriarha in njegovih arhidiakonov.

Leta 1335 se je namreč savinjski arhidiakon Janez pri patriarhu Bertrandu de Saint-Geniès (1334–1350) pritožil nad duhovščino svojega arhidiakonata in imetniki župnij, med njimi tudi nad opati, saj so si duhovniki drznili pokopavati take, ki so denar posojali za obresti in bili zaradi tega izobčeni iz Cerkve. Očital jim je še več drugih prekrškov, kot npr. ugotavljanje ničnosti zakonskih zvez brez vsakršnih pooblastil ter nastavljanje nepoznanih duhovnikov (*ignotes sacerdotes*) za delo v dušnem pastirstvu, ne da bi sam kot pristojni arhidiakon o tem kar koli vedel. Patriarh je zato vsej duhovščini savinjskega arhidiakonata in imetnikom župnij v posebnem pismu prepovedal poseganje v pravice oglejskega patriarha in njegovega, tj. savinjskega arhidiakona.⁵

Takšni »prestopniki« so bili tudi župniki v Šempetru v Savinjski dolini oziroma v Žalcu, ki so si neupravičeno lastili pravice nad župnijo sv. Danijela v Celju, saj ni izšla iz pražupnije, ki jo je patriarh Gregor leta 1256 podelil stiškem samostanu. To pa ni bil edini spor, ki ni bil rešen prav hitro.⁶ V začetku 15. stoletja, leta 1404, so stiški menihi opata Alberta Lindeškega (1388–1405) med drugim obtožili, da naj bi žalsko župnijo izročil v posest svojemu stricu, ki sploh še ni imel mašniškega posvečenja in je za to dovoljenje iskal v Rimu. Opatov brat Friderik naj bi se polastil tudi dohodkov žalske župnije.⁷

Težave je imela tudi duhovščina, saj so v njene pravice posegali drugi. V spor se je leta 1399 vmešal celo avstrijski vojvoda Albreht IV. (1395–1404) in odločil, da se na župnijah Šentvid pri Stični, Žalec in Žužemberk, ki so bile vtelesene stiškem samostanu, ter na vseh ostalih stiških župnijah po smrti vikarjev nihče nima pravice polastiti njihove zapuščine (ne glavarji ne oskrbniki ne meščani ne tržani ne sodnik), temveč je to izključna pravica stiškega opata.⁸

Pregled vizitacij

Vizitacija ali obiskovanje oziroma pregledovanje delovanja cerkvenih ustanov s strani predstojnika (škofa, opata, arhidiakona) ali njegovega namestnika je bila obveza, ki jo je moral po predpisu tridentinskega koncila (1545–1563) opraviti na dve do pet let. Ob tem je bilo treba pregledati osebje, zgradbe in ustanove v posamezni župniji. Škof naj bi ob tej priložnosti obiskal vse župnije v škofiji. Če tega ni zmožgel sam, je moral za to pooblastiti koga drugega. Vizitacije predpisuje kanonsko pravo, zato jim pravimo tudi kanonične vizitacije.⁹ Sem prištevamo vizitacije,

⁵ Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 129.

⁶ Prav tam, str. 130, 214.

⁷ Prav tam, str. 188.

⁸ Prav tam, str. 179. Poročila o župniji Žalec so se ohranila tudi iz kasnejšega obdobja, še posebej zanimiva so s konca 15. stoletja, ko je župnijo izčrpaval Polidor Montagnana (Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 371 sl.).

⁹ Lavrič, *Vizitacije kot vir*, str. 483 sl.

¹ Jelen, *Občine Spodnje Savinjske doline*, str. 9.

² Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 337–338.

³ Prav tam, str. 54.

⁴ Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 105, 654, 815; Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 34; Volčjak, *Cerkev na Kranjskem*, str. 243; Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 22, 32.

ki jih je v savinjskem arhidiakonatu opravil prvi in edini apostolski vikar za avstrijski del oglejskega patriarhata (1750–1752) in prvi goriški nadškof Karel Mihael grof Attems (1752–1774),¹⁰ ki se je v savinjskem arhidiakonatu goriške nadškofije v času svojega škofovanja mudil petkrat. Prvič ga je obiskal leta 1751. Tega leta je v zelo kratkem času, med majem in sredino septembra, vizitiral kar dva arhidiakonata, savinjskega na Štajerskem in podjunskega na Koroškem.¹¹ V savinjskem arhidiakonatu se je mudil maja ter delno junija in julija 1751 še kot apostolski vikar za avstrijski del oglejskega patriarhata. Večino vizitacij je opravil sam, v pomoč pa so mu bili različni duhovniki kot njegovi delegati. Kljub njihovi pomoči pa vseh cerkva zaradi časovne stiske ni mogel obiskati. Ob tej priložnosti je poleg vizitacij župnij, grajskih kapel in špitalov posvetil vrsto cerkva, delil različne stopnje kleriških redov tako škofijskim kot tudi redovnim kandidatom za duhovniški poklic in urejal administrativne zadeve (npr. sprejel odstop Danijela Kayserja, župnika v Vitanju).¹²

Vse vizitacije je Attems opravil po vnaprej pripravljem obrazcu. Leta 1751 in 1756 je bilo treba vsa vprašanja in odgovore še spisati ročno, odgovo-

Karel Mihael grof Attems
(*Patriarchi: quindici secoli*, str. 406).

¹⁰ Volčjak, *Cerkev na Kranjskem*, str. 48 sl.; Volčjak, *Goriška nadškofija na Kranjskem*.

¹¹ Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 17–20; Tropper, *Die Berichte*, str. XX–XXVI.

¹² Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 17.

ri kasnejših vizitacij pa so bili spisani že na tiskanih obrazcih. Podobno je bilo tudi pri vseh ostalih kasnejših vizitacijah tako na Goriškem in Krasu kot tudi na Kranjskem.¹³ Naslovu župnije in patronu je sledil podatek o morebitni inkorporaciji, nato je bila opisana župnijska oziroma vikariatna cerkev z navedbo oltarjev. Pri tem je bilo navedeno, ali so bili posvečeni in ali so pri njih delovale kake bratovščine.¹⁴ Opisu oltarjev sledi seznam podružnic. Službojoči duhovniki v župniji kot kaplani, vikarji, zorničarji, beneficiati ali upokojeni duhovniki so bili leta 1751 samo naštet, v kasnejših vizitacijah pa tudi podrobneje izprašani. O stanju v župniji so nadškofu in njegovim delegatom odgovarjali ključarji, včasih tudi mežnarji ali nekateri drugi prisotni možje. Iz njihovih odgovorov izvemo število duš po posameznih župnijah oziroma število tistih, ki so v velikonočnem času prejeli sveto obhajilo. Na ta način lahko vsaj okvirno izračunamo število prebivalcev posamezne župnije. Sledila so vprašanja o stanju cerkvenega premoženja, stroških, odhodkih in hrambi gotovine ter kdo hrani ključke cerkvene blagajne.¹⁵

Na podlagi odgovorov ključarjev iz leta 1751 lahko izvemo, da so tako župnijske kot podružnične cerkve, pa tudi nekateri oltarji in bratovščine¹⁶ imele določeno premoženje: vinograde, njive, pašnike in travnike. Cerkve so ponavadi imele tudi določeno število glav živine, krav in ovac. Zapisniki podajajo tudi višino letnih dohodkov, večinoma je šlo za denarne prihodke od določene zemlje, ponekod pa so navedene naturalne dajatve. Praviloma so verniki v denarju plačevali od njiv in travnikov ter činž (letna taksa) od živine. Če je bila živina v reji, so morali v cerkveni vinograd enkrat letno dostaviti določeno količino gnoja. Vinogradi so prinašali naturalne dajatve v vinu ali moštu.¹⁷

Cerkveno premoženje ni zadoščalo za pokritje vseh letnih stroškov, zato so večini cerkva še kako prav prišli prostovoljni prispevki ali milodari vernikov, ki so jih ti darovali pri maši. Poleg denarja so darovali še v naravi, tj. maslo, lan, vosek ipd. Če teh darov niso porabili med letom, so jih prodali, denar pa namenili za vzdrževanje cerkva in nakup nove opreme ter za nagrado posameznim duhovnikom za opravljanje sv. maš. Ti so bili do posebnih nagrad upravičeni tudi pri maševanju na podružnicah, poleg njih pa še župniki za sestavo letnega cerkvenega obračuna ter za skupna kosila ob prošenjih in drugih cerkvenih slovesnostih. Precejšnja vsota je šla za plačilo deželnega

¹³ Kralj – Tavano, *Atti delle visite pastorali 1 in 4*; Volčjak, *Goriška nadškofija na Kranjskem*.

¹⁴ Ambrožič, *Pregled predjožefinskih bratovščin*, str. 17–52. V primeru vizitacij kranjskih župnij so bile bratovščine našteje tudi posebej. Prim. seznam virov v Volčjak, *Cerkev na Kranjskem*, str. 717; Volčjak, *Goriška nadškofija na Kranjskem*.

¹⁵ Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 16.

¹⁶ Ambrožič, *Zanimivosti*, str. 35–75.

¹⁷ Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 16.

davka oziroma kontribucijo. Nad njegovo višino so se pritoževali v vseh vizitacijah.¹⁸

Zelo pomembno je bilo vprašanje štolnine.¹⁹ Ta vse do leta 1767 ni bila enotna, pač pa je imela vsaka župnija drugačne takse.²⁰ Štolnina se je plačevala za krst, oklice, poroko in pogreb, skoraj po vseh župnijah pa tudi za previdevanje ob nevarnosti smrti in ob podelitvi svete popotnice.²¹ Plačevanje zadnjih dveh taks je nadškof kritiziral in prepovedal. Da pa se prihodki duhovščine ne bi preveč zmanjšali, je v zame-no dovolil povečanje štolnine za poroke in pogrebe.²² Ocenimo lahko, da je bil nadškof pri uveljavitvi te prepovedi vsaj na Kranjskem dokaj uspešen, kar verjetno velja tudi za štajerske župnije, saj so župniki ob poznejših pastoralnih obiskih nadškofu zatrjevali, da za previdevanje sprejemajo samo še prostovoljne darove, temu pa so pritrjevali tudi cerkovniki in ostali izpraševanci.²³

Kot je bilo že omenjeno, je nadškofu Attems pri vizitacijah pomagalo več namestnikov. Savinjski arhidiakon je bil namreč precej obsežen, nadškof pa kljub dobri volji in naporom zaradi časovne omejenosti vsega dela vendarle ni zmožl opraviti sam. Leta 1751 mu je v funkciji namestnikov pomagalo več duhovnikov.

Vizitacijo savinjskega arhidiakonata leta 1756 je opravil arhidiakon in celjski župnik dr. Martin Sum-pichler. Ta si je pri delu pomagal z naslednjimi pomočniki: Bernardom Antonom pl. Maurispermom, župnikom v Vitanju, Fortunatom Strennerjem, vikarjem nadžupnije Smartno pri Slovenj Gradcu, in Martinom Ferdinandom Bartholottijem, vikarjem župnije Celje, ki je opravljal tudi službo arhidiakonskega notarja.²⁴ Podobno je bilo v kasnejših letih.

Vizitacija leta 1751

10. maja 1751 je Attems najprej po namestniku vizitiral cerkev sv. Marjete na Polzeli, inkorporirano malteškemu viteškemu redu. Istega dne je po namestniku vizitiral tudi župnijsko cerkev sv. Petra v Šempetru v Savinjski dolini, inkorporirano stiškim cistercijanom. Osebnost pa se je 10. maja mudil v župniji Žalec, inkorporirani cistercijanskemu samostanu v Stični, kjer je vizitiral župnijsko cerkev sv. Nikolaja. Istega dne je bil v Gotovljah, kjer je vizitiral podružnično cerkev sv. Barbare.

Kot rečeno, je 10. maja 1751 nadškofov namestnik

vizitiral župnijo sv. Marjete na **Polzeli** (*Eilenstein*). Župnija je bila inkorporirana malteškemu viteškemu redu. V njej je od leta 1749 deloval vikar Anton Trošt (*Antonius Trost*). O svojih vernikih se je izrazil pohvalno, saj o njih ni vedel povedati nič slabega. Velikonočno obhajilo je prejelo okoli 2.000 vernikov. Župnija je imela tri podružnične cerkve: sv. Nikolaja v Podvinu pri Polzeli, sv. Urha v prostorih komende in sv. Andreja (Sv. Andraž nad Polzelo). Poleg vikarja je moral na vizitatorjeva vprašanja odgovoriti še ključar Gregor Jelen (*Gregorius Jelen*). Ta o vikarju ni vedel povedati nič slabega, prav tako njegov kolega Jurij Bizjak (*Georgius Bisiack*). Jelen je še povedal, da se župnija vzdržuje z dohodki, ki jih preskrbi malteški viteški red. Župnijske cerkve nadškof Attems zaradi eksemptnosti malteškega viteškega reda ni smel vizitirati, temveč je to nalogo opravil komtur Bousart. Ob prihodu so ga pozdravili s streljanjem iz možnarjev in pritrkavanjem. Pod baldahinom se je napotil v cerkev, kjer je pričel z vizitacijo. Veliki oltar župnijske cerkve je bil pod interdiktom in ni bil posvečen. V cerkvi sta stala še dva stranska oltarja, nad njunim stanjem pa vizitator ni imel pripomb. Naročil je zgolj nakup enega portatila.²⁵

Nadškof Attems se je istega dne iz Polzele preselil v župnijo Žalec, vizitacijo žalskega vikariata pri sv. Petru v **Šempetru v Savinjski dolini** (*Sancto Petro*) pa je zaupal namestniku (*auditor generalis*). Župnijski vikariat je bil vtelesen stišskemu samostanu. V vikariatni cerkvi je vizitator našel tri oltarje: sv. Petra, Rožnovenske Matere božje in sv. Antona. Župnijski vikariat je bil po velikosti in naseljenosti majhen, saj ni imel nobene podružnice, v njem pa je živelo samo 600 vernikov.

Vizitator je izprašal ključarja Antona Lenka (*Antonius Lenko*) in njegovega prijatelja. Glede vikarja sta se izrazila zelo pohvalno. To službo je nastopil leta 1750, star je bil 44 let, bil pa je tudi edini duhovnik v vikariatu. Po njunih besedah so letni dohodki vikariata znašali 200 goldinarjev, od tega je bilo stroškov 50 goldinarjev. Denar so hranili v cerkveni blagajni, ki je bila zaklenjena z dvema ključema; enega je hranil sam (ključar), drugega pa vikar. Župnijski vikariat je imel v lasti vinograd in krave, letni dohodki pa so se zbirali tudi od činža in milodarov vernikov. Ključar je vizitatorja zaprosil za dovoljenje, da bi povečali kapelo in v njej ustanovili bratovščino, ki bi spodbujala k večji pobožnosti in obenem povečevala cerkvene dohodke.

Vizitator je bil po pregledu s stanjem v vikariatu kar zadovoljen, kljub temu pa je naročil nekaj izboljšav. Prvo opazko je imel glede kostnice. Opazil je namreč, da ni dobro zaprta, zato je ukazal, da jo je treba zaradi varnosti bolje zapirati. Na prižnico je bilo treba obesiti razpelo, pod kor je naročil postaviti dve spovednici, olepšati in osnažiti pa je bilo treba krstni

¹⁸ Prav tam, str. 17.

¹⁹ Štolnina je pristojbina za prejem zakramentov in nekaterih drugih cerkvenih opravil.

²⁰ Več o prizadevanjih za enotno štolnino v Volčjak, *Cerkev na Kranjskem*, str. 133; Volčjak, *Goriška nadškofija na Kranjskem*.

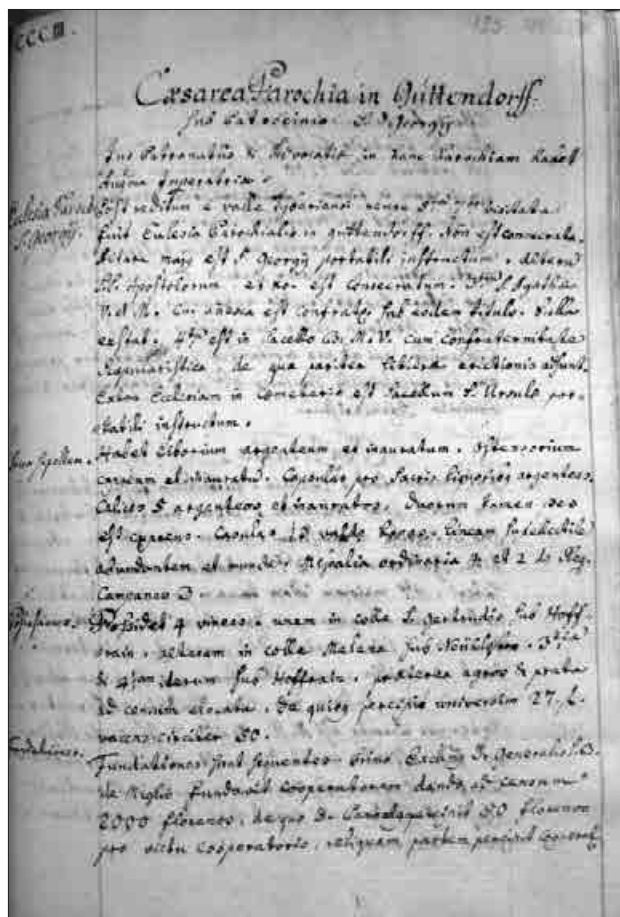
²¹ Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 17.

²² Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 37.

²³ Prim. pastoralne vizitacije leta 1757, 1761, 1763, 1767 in 1771 za župnije na Kranjskem. Za podrobne signature glej Volčjak, *Cerkev na Kranjskem*, str. 717.

²⁴ Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 21.

²⁵ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/1 ex 5 (20), str. 6; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 154–155.

Vizitacijski zapisnik župnije Gotovlje za leto 1756.

kamen in zažgati bele paramente (mašne plašče).²⁶

Nadškof Attems je 10. maja 1751 vizitiral tudi župnijo sv. Nikolaja v **Žalcu** (*Saxenfeld*), ki je bila prav tako vtelesena stiški cisterci, bila pa je sedež žalskega komisariata. V župnijski cerkvi so stali štirje oltarji: sv. Nikolaja, sv. Lenarta, sv. Lucije in Žalostne Matere božje, v katerem so bile relikvije sv. Križa, sv. Ane in apostola sv. Barnabe; vse v skladu s predpisi.

Župnija je imela dve podružnici, in sicer Device Marije v Petrovčah (*Pletrevitsch*) in sv. Kancijana na pokopališču v Žalcu. Obe sta bili opremljeni z več oltarji. V podružnici v Petrovčah²⁷ je stalo šest oltarjev (1. Brezmadežne Device Marije, 2. sv. Ane, 3. Marijina kapela, v kateri je deloval cesarski beneficij, pridružen župniku na Polzeli, 4. sv. Florijana, 5. sv. Urbana in 6. sv. Antona, opata), v pokopališki cerkvi

sv. Kancijana pa pet (1. sv. Kancijana, 2. sv. Sebastijana, 3. sv. Jožefa (stal v kapeli, ki je bila zgrajena v času kuge in jo je upravljal trg), 4. sv. Valentina in 5. sv. Roka).

Nadškof Attems je ob vizitaciji izprašal ključarja navedenih cerkva Andreja Oblaka (*Andreas Oblack*). Iz pogovora je izvedel, da je v župniji živel 2.000 duš, o župniku in komisarju, ki je imel 57 let in je v župniji deloval že 14 let, pa se je ključar Oblak izrazil pohvalno. Župnik je krščanski nauk učil v postnem času in adventu, glede ostalih zadev ni imel pripomb, v župniji tudi ni vedel za kak škandal. Župnijska cerkev je imela v lasti malo posesti, vendar je letno prejela dovolj milodarov vernikov, tako da so dohodki zadostovali za solidno vzdrževanje.

Nadškof Attems je pred odhodom v župnijski cerkvi sv. Nikolaja okoli 400 vernikom podelil zakrament sv. birme.²⁸

10. maja 1751 je bila opravljena tudi vizitacija župnije v **Gotovljah** (*Guttendorf*), ki je bila pod deželno knežjim patronatom. Župnija je bila sorazmerno velika, v njej naj bi živel okoli 1.000 vernikov.

²⁶ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/1 ex 5 (20), str. 7; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 155–156.

²⁷ Danes so Petrovče samostojna župnija, kamor vodi znamenita božja pot k petrovski Materi božji. Od leta 1965 župnijo upravljajo dominikanci. Leta 1984 je sv. papež Janez Pavel II. (1978–2005) cerkev povzdignil v manjšo baziliko (*basilica minor*). Tako je danes ena izmed sedmih bazilik na Slovenskem ter osrednje romarsko svetišče škofije Celje. Prim. <http://zupnija-petrovce.rkc.si/petrovska-bazilika/> (3. 8. 2017).

²⁸ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/1 ex 5 (20), str. 8; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 156.

Župnijska cerkev je bila opremljena s štirimi oltarji: 1. sv. Jurija, 2. sv. Marka, 3. sv. Lucije in 4. Device Marije s pokopališko kapelico sv. Uršule. V župnijski cerkvi je delovala bratovščina Device Marije. Župnija je imela eno podružnico, in sicer sv. Barbare²⁹ s tremi oltarji: sv. Barbare, Device Marije in sv. Apolonije ter sv. Katarine.

Na vizitatorjeva vprašanja je moral odgovoriti ključar Mihael Krivic (*Michael Criviz*). Povedal je, da v župniji ne ve za noben škandal. Verniki so bili z župnikom, ki je uspešno poučeval krščanski nauk, zadovoljni. V župniji je deloval deveto leto, star pa je bil okoli 50 let. Bil je tudi edini duhovnik v župniji. Cerkev je imela v lasti več vinogradov. Letni dohodki skupaj z milodari vernikov in drugimi prihodki so znašali 100 goldinarjev. Ključar je potarnal nad velikimi stroški, ki so potrebni za vzdrževanje vinogradov in cerkveni okras. Župnijska cerkev naj ne bi imela nobenega kapitala.³⁰

Vizitacija leta 1756

Leta 1756 je vizitacijo opravil savinjski arhidiacon Sumpichler. Kot delegirani vizitator ni mogel opraviti vizitacije lastne, celjske župnije, prav tako vizitacija ni bila opravljena v tistem delu savinjskega arhidiaconata, kjer so arhidiaconove pravice izvajali stiški opat, torej v komisariatu Žalec, kostanjeviški opat v komisariatu Videm in novomeški kolegiatni kapitelj v komisariatu Sv. Jurij pod Rifnikom (Sentjur pri Celju). V ostalih primerih je Sumpichler s pomočniki vizitiral vse župnijske in podružnične cerkve, pa tudi graščinske in redovne oratorije. Zaradi Attemsove izrecne prepovedi niso vizitirali zgolj cerkva nekaterih eksemptnih redov, kot npr. cerkve sv. Ane v Konjicah (kartuzijani) in cerkve sv. Marjete na Polzeli (malteški vitezi).³¹ Tako je arhidiacon od župnij v Spodnjесавinjski dolini 5. septembra 1756 po vrnitvi iz laške doline (*valle Tyberiensis*) obiskal samo župnijo **Gotovlje** (*Guttendorff*), nad katero je patronatsko in odvetniško pravico imela kraljica Marija Terezija.³²

Župnijska cerkev sv. Jurija ni bila posvečena. Veliki oltar sv. Jurija je bil za opravljanje sv. daritve opremljen s prenosnim oltarčkom. Drugi oltar je bil oltar sv. apostolov in je bil posvečen. Tretji oltar je bil posvečen sv. Agati, devici in mučenki. Pri njem je delovala bratovščina z istim patrociniem; ohranjena je bila tudi ustrezna listina. Četrty oltar je stal v ka-

peli Blažene device Marije. Tudi pri njem je delovala bratovščina, in sicer škapulirska, prav tako pa je bila ohranjena listina o njeni ustanovitvi. Na pokopališču je stala kapelica sv. Uršule, katere oltar je bil opremljen s portatilom.

Cerkev je bila bogato opremljena z različnimi paramenti. Tako je imela en srebrn in pozlačen ciborij, bakreno in pozlačeno monštranco, srebrne posodice za sv. olja, pet srebrnih in pozlačenih kelihov, pri čemer sta imela dva bakreno nogo z ročajem, 13 lepih mašnih plaščev (bogosluzno perilo je bilo številno in čisto), štiri misale in dva za obhajanje maše zadušnice. V zvoniku so viseli trije zvonovi.

Župnijska cerkev je imela tudi nekaj lastnine, in sicer štiri vinograde ter več njiv in travnikov, od katerih je prejemale činž v vrednosti 27 goldinarjev, od krav pa okoli 50 goldinarjev. Prvi vinograd je ležal na hribu sv. Jere pod gradom Grmovje (*Hoffrain*), drugi na hribu Melena (*Mellena*) pod Novim Kloštrom (*Neücloster*), tretji in četrti pa ob poti pod gradom Grmovje.

V cerkvi je bilo mogoče najti tudi več mašnih ustanov. Prvo je ustanovil Franc baron Miglio s Plumberka za financiranje kaplana z obrestmi od glavnice v višini 2.000 goldinarjev. V ohranjeni ustanovni listini je baron Miglio določil, da je župnik od obresti prejemal 50 goldinarjev, ki jih je moral nameniti za vzdrževanje kaplana, preostanek pa je kaplan prejemal kot plačo. V zameno je bil dolžan letno opraviti več sv. maš. Tudi za nastanek druge ustanove je zaslužen baron Miglio. Glavnica, ki je bila naložena pri deželni blagajni v Gradcu, je znašala 1.200 goldinarjev. Obresti od glavnice so bile namenjene financiranju dveh letnih procesij z Najsvetejšim (na četrto nedeljo po binkoštih in na škapulirsko nedeljo)³³ ter postavitvi štirih kamnitih križev na ozemlju Gotovelj. Večji del obresti je bil namenjen župniku za plačilo njegovega dela ter plačilo stroškov prehrane tujih duhovnikov. Preostanek je šel župnijskim glasbenikom in celjskim kaplanom, ki so jih občasno vabili k sebi.

Ključarji so vizitatorja opozorili na nekatere nepravilnosti. Tako ob slovesnih praznikih v župnijski cerkvi duhovščina ni pridigala, z župnijskim premoženjem je upravljala samo župnik, pa tudi vino je delil brez vednosti ključarjev. Po njihovem mnenju poučevanje krščanskega nauka ni potekalo dovolj pogosto, previsoka štolnina ob krstu pa še ni bila ukinjena. Vizitator je župniku naročil, naj božjo besedo razlaga ob nedeljah in praznikih, krščanski nauk naj poučuje popoldne in ukine previsoko štolnino ob krstu; poleg tega mu je prepovedal samostojno upravljanje z župnijskim premoženjem brez vednosti ključarjev.

V župniji sta delovala dva duhovnika, župnik in kaplan. Funkcijo župnika je opravljal Janez pl. Rastern (*Joannes de Rastern*), ki pa je bil slabega zdravja.

²⁹ Leta 1756 je navedena s patrociniem sv. Jere, drugačen patrocini je imel tudi tretji oltar. Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/1 ex 5 (20), str. 305; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 439.

³⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/1 ex 5 (20), str. 8; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 156–157.

³¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/5 ex 9 (24), str. 305; Ožinger, *Vizitacijski zapiski* str. 21, 439.

³² Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 22.

³³ Prva nedelja po godu Karmelske Matere božje.

Poleg župnijskih dohodkov je užival cesarski beneficij sv. Martina v celjski župnijski cerkvi, v zameno pa je moral vsak teden opraviti eno sv. mašo. Skupni župnikovi prihodki so tako znašali 240 goldinarjev.³⁴ Kaplansko službo je opravljal Janez Krstnik Ulčar (*Joannes Baptista Ultschar*), ki je z odliko naredil izpit iz krščanskega nauka.

Župnija je imela eno podružnico, sv. Jere nad Gotovljami. Ob prvi vizitaciji leta 1751 je navedena pod patronimijem sv. Barbare. V cerkvi so stali trije oltarji: 1. sv. Jere, 2. Blažene Device Marije in 3. sv. Lucije. Tudi podružnična cerkev je bila solidno opremljena z bogoslužno opremo. Imela je en pozlačen kelih z bakreno nogo in ročajem ter srebrno čašo, ostala bogoslužna oprema je bila snažna in v ustrezni količini. Cerkev je imela še tri misale, v zvoniku sta visela zvonova, od katerih je bilo treba enega zamenjati z novim. Popraviti je bilo treba tudi dva mašna plašča in na oltar postaviti križ.

Podružnica ni bila brez premoženja. V lasti je namreč imela vinograd, ki je bil nedaleč od cerkve in je spadal pod gospostvo Grmovje, ter približno 20 krav, ki so jih oddajali v rejo kmetom.³⁵

Vizitacija leta 1760

Leta 1760 je nadškof Attems od župnij v Spodnjėsavinjski dolini osebno vizitiral samo župnijo Žalec, in sicer 29. avgusta. V tem času je celjski župnik in arhidiakon v Savinjski dolini in na Dravskem polju kot nadškofov delegat vizitiral župnije Šmartno ob Paki, površno župnijo Gotovlje, ki jo je 29. avgusta 1760 ponovno vizitiral goriški stolni kanonik Janez Friderik Matko na poti v župnijo Šmartno pri Slovenj Gradcu,³⁶ župnijo sv. Jakoba st. v Galiciji in župnijo Šempeter v Savinjski dolini. Zadnji dan avgusta se je nadškof Attems ustavil še v župniji Polzela.³⁷

Celjski arhidiakon kot vizitator glede župnije v **Gotovljah** (*Guttendorff*) ni imel povedati nič novega, enako kot leta 1756.³⁸ Zapisal ni niti imen duhovnikov v župniji, zato je bilo treba župnijo ponovno vizitirati, kar je storil kanonik Matko. Njegove ugotovitve so bile zelo podobne kot ob vizitaciji leta 1756,³⁹ kljub temu pa je mogoče najti tudi nekaj novih informacij. Poleg velikega oltarja sv. Jurija in oltarja v

pokopališki cerkvi so bili s portatili opremljeni tudi drugi oltarji v župnijski cerkvi. Podružnična cerkev sv. Jere nad Gotovljami je bila posvečena. V župniji sta delovala dva duhovnika, župnik in kaplan. To sta bila še vedno župnik Janez pl. Rastern (*Joannes de Rastern*), rojen v Ljubljani, star 58 let in tu župnik že 20. leto, ter kaplan Janez Krstnik Ulčar (*Joannem Baptistam Ultschar*).

Župnik je v vizitacijski zapisnik zapisal, da je duhovne vaje opravil zasebno, z verniki pa v postnem času. Zapisal je, da v župnijski cerkvi vestno pridiga in poučuje krščanski nauk, na podružnici pa redko. V župniji ni bilo nočnih procesij. Velikonočno obhajilo je prejelo 300 duš, 100 pa ne, vse pa so bile v velikonočnem času spovedane. V zadnjem letu dni je bilo rojenih 12 otrok, vsi v zakonskem stanu. Brez krsta ni umrl noben otrok, ekscesov v župniji ni bilo, baba pa je bila poučena o svojih dolžnostih. Župnik Rastern je še zapisal, da je v zadnjem letu poročil tri pare. Umirajoče je prevideval zastonj, sprejel pa je samo prostovoljne darove. V zadnjih 12 mesecih je umrlo osem oseb in vse so bile oskrbljene s potrebnimi zakramenti, razen ene, ki je umrla nagle smrti. Župnijska cerkev je bila oskrbljena z dvema spovednicama, na katerih je bila pritrjena mreža, ni pa bila opremljena s seznamom škofu pridržanih grehov in ustrezno sliko, ki bi grešnike spodbujala h kesanju; dodatna, tretja, je stala v zakristiji. Sv. maša je potekala redno vsako nedeljo ob določeni uri. Gospodinjstvo mu je vodila sestra, Najsvetejše pa je izpostavljal v skladu z bogoslužnimi predpisi in ob ustrezni razsvetljavi. Po njegovem mnenju je bil pri vernikih dobro sprejet, sam je tudi pridigal, zaradi bolehnosti pa ni zapuščal župnije. Navedel je, da letno prejema okoli 300 goldinarjev prihodkov, kar pomeni, da so se mu v štirih letih dohodki povečali za okoli 40 goldinarjev.

Kanonik Matko ob vizitaciji – kot tudi že arhidiakon – ni zaslísal kaplana Ulčarja in ključarja, ker sta bila v času njegovega obiska župnije odsotna.⁴⁰

Nadškof Attems je 30. avgusta v Žalcu spisal vizitacijski dekret za gotoveljsko župnijo. Župniku Rasternu je naročil stene župnijske cerkve sv. Jurija prepleškati z belo barvo in popraviti razpoke na steni nad stranskim oltarjem. Poskrbeti je moral za nakup srebrnega oziroma bakrenega vrčka s steklenim pladnjem za prestrezanje blagoslovljene vode z glave krščenca. Krstni kamen je bilo treba prekriti s pregrinjalom in tako blagoslovljeno vodo za krščevanje zaščititi pred umazanijo, oljem in prahom. Burso za shranjevanje sv. olja za bolniško maziljenje, ki so ga do tedaj hranili v zakristiji, je bilo treba hraniti v novi omari, kjer je bil prostor za hrambo drugih sv. olj. Spovednici je bilo treba opremiti s seznamom škofu pridržanih grehov in sliko Žalostne Matere božje, ki

³⁴ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/5 ex 9 (24), str. 320; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 450.

³⁵ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/5 ex 9 (24), str. 303–305; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 437–439. Opozoriti velja, da je pri transkripciji originalnega besedila izpadla oznaka strani 303.

³⁶ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 296–297; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 650–651.

³⁷ Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 24.

³⁸ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 147; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 555, št. 38.

³⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/5 ex 9 (24), str. 303–305; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 437–439.

⁴⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 266–270; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 632–634.

bo grešnike spodbujala h kesanju, nad tabernakelj velikega oltarja pa postaviti križ.

Župnik Rastern je nadškofa prosil za dovoljenje, da bi v Rimu zaprosil za dispenco, da bi lahko sv. maše, ki jih je moral tedensko opraviti kot beneficiat v celjski župnijski cerkvi, opravil v Gotovljah. V ta namen je dal na razpolago šest zlatnikov.⁴¹ Kaj se je s prošnjo oziroma morebitnim odgovorom zgodilo kasneje, vizitacijski zapisnik ne poroča.

Župnijski vikariat sv. Jakoba st. v **Galiciji** (*Gallicia/Gallitia*) je bil del žalskega komisariata. Spadal je pod odvetništvo stiškega opata in bil del stiškega arhidiakonata. Vikariat je upravljal vikar Štefan Čepon (*Stephano Zheppon*), ki je bil brez pomočnikov. Vizitator je zapisal, da je župnik zahteval plačilo tudi za tiste neveste, ki so zakrament sv. zakona z njegovim dovoljenjem sklenile zunaj svoje župnije. V času, ko je vikar vodil procesijo zunaj meja svojega vikariata, so nekateri verniki doma ostali brez sv. maše in božje besede.⁴² Naročil je nakup novega povoščenega prta na oltarju sv. Sebastijana. Na krstni kamen je bilo treba namestiti podobo sv. Janeza Krstnika. V cerkvi je stala spovednica, ki ni zadoščala vizitatorjevim zahtevam, zato jo je naročil popraviti. Izdelati je bilo treba klopi za vernike. Vizitator se je obregnil tudi ob vodenje matičnih knjig. Naročil je, da je treba ob vpisu otrok v rojstno matično knjigo zabeležiti tudi pristojno gospostvo. Ker je bilo premoženje cerkve očitno skromno, je za ustrezno razsvetlavo svete popotnice ob previdevanjih⁴³ naročil, da je treba za vsako pot plačati en groš.

Od podružničnih cerkva je omenjena samo ena, sv. Ožbolta na Pernovem pri Veliki Pirešici. Podružnična cerkev je imela v lasti več mašnih plaščev, a so bili očitno v slabem stanju in jih je bilo treba popraviti oziroma zamenjati z novimi.⁴⁴

Nadškof Attems je za župnijski vikariat Galicija dekret spisal 29. avgusta 1760, v času vizitacije v Žalcu. Župniku Čeponu je prepovedal pobiranje omenjene poročne štolnine. V času procesij mu je zapovedal opraviti sv. mašo s kratko pridigo tudi v župnijski cerkvi, da starejši, bolni in stražniki ne bi ostali brez božje besede. Prav tako mu je ukazal, da, če je le mogoče, skrajša procesije zunaj meja svoje župnije. Nadškof je nadalje naročil nabavo novega povoščenega prta za oltarno mizo na oltarju sv. Sebastijana ter namestitev kipca sv. Janeza Krstnika, ko krščuje Jezusa Kristusa, na krstilnik. Popraviti je bilo treba spovednico, v njej pa obesiti seznam škofu pri-

držanih grehov in sliko Žalostne Matere božje, ki bo vernike spodbudila h kesanju grehov. Cerkev je bilo treba opremiti s klopmi za vernike, v rojstno matično knjigo pa vpisovati tudi pristojno gospostvo novorojenca in uro rojstva. Za razsvetlavo svete popotnice ob previdevanjih je bilo treba za vsako pot plačati tri kvinarije (petake), kar pa ni šlo v dohodke vikarja, pač pa cerkve, ki naj bi bila revna. Župnijski vikar je smel obdržati samo prostovoljne darove, za bolnike pa je moral opraviti eno sv. mašo. Nadškof je nadalje določil novo štolnino za procesijo na praznik sv. Jere k sv. Kunigundi, več kot sedem goldinarjev, od katerih je vikar smel obdržati en goldinar za svoje potrebe, za poroko dva goldinarja in za oklice tri goldinarje.⁴⁵

Celjski arhidiakon je kot nadškofov delegat vizitiral še vikariat sv. Petra v Šempetru v Savinjski dolini in župnijo Šmartno ob Paki. V obeh primerih cerkve in podružnic ni podrobneje opisal, temveč je zapustil samo vizitacijski dekret, v katerem je bilo navedeno, kaj je treba popraviti. V **Šempetru v Savinjski dolini** (*ad Sanctum Petrum*) je moral župnijski vikar Jernej Magušar (*Bartholomaeo Magushar*) pri oznanilih dodati oznanjevanje zapovedanih praznikov. V času procesij, ko je bil odsoten, je moral v župnijski cerkvi poskrbeti za razlago božje besede in sv. mašo. V ta namen je moral ali skrajšati procesijo ali pa najti zamenjavo. Vikarju je nadškof prepovedal zaračunavanje za previdevanje in dvig štolnine. Za plačilo sv. maš v obliki milodarov mu je dovolil obdržati en marian.⁴⁶ Očitno je bil vikar bolj ognjevitega značaja, zato mu je naročil, naj bo do župljanov bolj blag. Ukazal mu je tudi pokornost stiškemu opatu in arhidiakonu ter žalskemu komisarju. Denar se je pobiral za sveče in cerkvene klopi. Naročil mu je sestavo cerkvenega računa, ki ga je moral posredovati župniku in komisarju v Žalec ter ključarjema. Treba je bilo tudi pozlatiti ključ tabernaklja. Ključar Mihael Hameršek (*Michaeli Hamersegg*) je dodal, da je ključ od cerkvene blagajne hranil župnik, zato je nadškof župniku ukazal, naj en ključ cerkvene blagajne izroči v hrambo ključarju.⁴⁷

V **Šmartnem ob Paki** (*ad Sanctum Martinum in Pack*), ki je prav tako spadalo pod stiškega opata, je bilo treba obnoviti znamenja posvetitve cerkve, pozlatiti vrata tabernaklja in popraviti en kelih.⁴⁸

Za Šmartno ob Paki se je ohranil tudi nadškofov

⁴¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 271; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 634–635.

⁴² IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 147; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 555, št. 39.

⁴³ Pisar se je pri zapisu zmotil in zapisal »in processionibus«. Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 147; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 555, št. 40.

⁴⁴ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 147; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 555, št. 40.

⁴⁵ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 264; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 630–631.

⁴⁶ F. Baraga pravi, da gre za srebrnik s podobo Marije, in se vpraša, ali ne gre za t. i. šmarno petico. Zavrača razlago Luigija Tavana, da gre za tolar Marije Terezije, ki se je uveljavil šele leta 1780, pa tudi njegova vrednost je bila previsoka. Glej Baraga, *Župnija Miren skozi stoletja*, str. 62, op. 96. Glede šmarne petice glej Steska, *Naši denarji*, str. 113.

⁴⁷ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 147, 265–266; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 555, št. 41, str. 632.

⁴⁸ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 147; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 555, št. 42.

Vizitacijski dekret za župnijski vikariat Šmartno ob Paki leta 1760.

dekret, ki je bil prav tako kot za župnijo v Galiciji spisano v Žalcu 29. avgusta 1760. Nadškof Attems je župniku Mihaelu Kuretu (*Michaeli Kureth*) ukazal obnovo 12 posvetilnih križev (*signa consecrationis*) v prezbiteriju in cerkveni ladji, ki so dokazovali, da je bila cerkev posvečena oziroma konsekrirana. Na oltarju sv. Mihaela je bilo treba zamenjati razpelo, na spovednici popraviti mrežo in vanjo obesiti seznam škofu pridržanih grehov, na zunanjo stran pa sliko Žalostne Matere božje, ki bo grešnike spodbujala h kesanju. Pozlatiti je bilo treba ključe tabernaklja, popraviti in pozlatiti en kelih ter olepšati liturgično opremo, še posebej tisto, na kateri je v sredini podoba Jezusa Kristusa.⁴⁹

29. avgusta 1760 je za vizitacijo prišla na vrsto še nadžupnija **Žalec** (*Saxenfeld*). Vizitacijo je opravil nadškof Attems osebno. V Žalec je iz Celja prispel že dan prej ob petih popoldne; sprejet je bil s streljanjem možnarjev in pritrkavanjem zvonov. Ob osmih zjutraj naslednjega dne je v župnijski cerkvi obhajal slovesno sv. mašo, po njej pa je sledila vizitacija cerkve. Omaro za shranjevanje sv. olj je bilo treba obleči v svetlo rdeče blago. V njej so morali shranjevati tudi

burse za shranjevanje sv. olja za bolnike, ki so jih do tedaj hranili v zakristiji. Lan, s katerim so sv. olja odstranjevali z občutljivih mest, je bilo treba sežgati, pepel pa zbrati v sakrariju, da so bile burse za naslednjo priložnost čiste. V spovednicah je bilo treba obesiti seznam škofu pridržanih grehov, na zunanji strani pa sliko Žalostne Matere božje. To naj bi vernike, ki so čakali na zakrament spovedi, spodbudilo h kesanju zaradi njihovih grehov.⁵⁰

V župnijski cerkvi so stali štirje oltarji. Ob tej vizitaciji so bili njihovi patrociniji podrobneje pojasnjeni, prav tako tudi njihova lokacija. Cerkev in vsi oltarji so bili posvečeni: 1. sv. Nikolaja, škofa, 2. Žalostne Matere božje na evangelijski strani,⁵¹ 3. sv. Lenarta na listni strani in 4. sv. Lucije, device in mučenke, v kapeli.

Tudi patrociniji obeh podružnic so bili podrob-

⁴⁹ Ožinger, *Cerkvene razmere*, str. 54–55; Volčjak, *Cerkev na Kranjskem*, str. 213.

⁵¹ Evangelijska (desna za pogled iz prezbiterija v ladjo (tj. z vidika klera) oziroma leva za pogled iz ladje v prezbiterij (tj. z vidika ljudstva), ženska stran, kjer se je bral evangelij, je bila bolj častna od listne (epistelska, leva za pogled iz prezbiterija v ladjo (tj. z vidika klera) oziroma desna za pogled iz ladje v prezbiterij (tj. z vidika ljudstva), moška), kjer se je bralo berilo. Prim. Lavrič, O hierarhiji svetnikov.

⁴⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 264–265; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 631.

neje pojasnjeni, prav tako njihova lokacija. Podružnica sv. Kancijana na žalskem pokopališču je bila posvečena; imela je pet oltarjev: 1. sv. Kancijana in 2. sv. Antona, opata na evangelijski strani, 3. sv. Valentina v kapeli na listni strani, 4. sv. Sebastijana in 5. sv. Jožefa v kapeli.⁵² Podružnica Vnebovzjetja Device Marije v Petrovčah (*Pletroviz*), nad katero je imel patronat Anton grof Gaisruck (*comitis a Gaisrugg*) z Novega Celja (Plumberka), pa je imela šest oltarjev: 1. Brezmadežne Device Marije, na evangelijski strani 2. sv. Urbana, 3. sv. Florijana in 4. sv. Antona Padovanskega,⁵³ na listni strani pa 5. sv. Janeza Krstnika⁵⁴ in 6. kapela Blažene Device Marije. Na velikem oltarju je stal kip Blažene Device Marije Petrovske; leta 1708 ga je kupil Ferdinand baron Miglio s Plumberka, ki je prav tako dal povečati cerkev. Vizitator je zapisal tudi legendo, kako je baron Miglio na praznik Brezmadežne Device Marije Mariji podaril prstan in se zaobljubil, da se ne bo poročil, potem pa si je premislil, se hotel poročiti z grofico Schratzenbach (*comitissa de Sratzenbach*) in ji hotel dati ta prstan. Ker pa se grofica ni hotela poročiti, druge pa baron ni hotel, je ostal sam in prstan podaril Petrovski Mariji. Ta ga je kmalu dala na svoj desni prst in ga skrčila, da ga nihče ne more sneti. Baron je tako do konca življenja ostal sam. Zlati prstan z rdečim dragim kamnom, obkrožen s številnimi diamanti, je še dandanes na Marijinem desnem prstu.

Na nadškofova vprašanja sta odgovorila ključarja Matija Lipovšek (*Matthias Libausegg*) in Franc Martinuci (*Franciscus Martinuzzi*) iz trga Žalec. Izrazila sta veliko zadovoljstvo s tem, da med njimi deluje tako dobra duhovščina, ki delo opravlja po predpisih, redno mašuje ob vnaprej določenih urah, obiskuje bolnike in umirajočim brezplačno nudi poslednje zakramente. Župnijska cerkev nikoli ni ostala brez sv. maše ali kateheze, niti v času, ko so šle procesije do podružnic oziroma do cerkva v drugih župnijah. Prav tako niso poznali nočnih procesij, ki jih je nadškof že začel prepovedovati.⁵⁵ Letni obračun je bil v skladu s predpisi. Pripravil ga je župnik oziroma komisar, prisotna sta bila tudi oba ključarja, obračun pa so nato poslali graški Reprezentanci in komori.⁵⁶

V župniji so v času vizitacije delovali štirje duhovniki: župnik in komisar Janez Adam Kisler (*Joannes Adamus Chisler*), zorničar Sebastijan Hrastar (*Sebastianus Hrastar*), vikar Janez Mihael Lukman (*Michael Luchman*) in beneficiat Tomaž Farčnik (*Thomas Farznich*).

Zorničar Hrastar je bil star 34 let, duhovniško službo je opravljal deveto leto, službo zorničarja v

Žalcu pa peto leto. Povedal je, da je bil z župnikom izjemno zadovoljen, slabih besed pa ni namenil niti vikarju oziroma kaplanu Lukmanu, saj je z njim živel v harmoniji, svoje naloge pa je opravljal v skladu s predpisi. Umirajoče obiskujejo zastoj, do njih pa gretisti, ki ga pokličejo. Če ni izrečena želja po določeni osebi, imajo določen vrstni red (kaplan, beneficiat ...). Glede svoje kongrue je povedal, da živi pri župniku in prejema zgolj plačilo v višini enega petaka na sv. mašo (tudi v Petrovčah), ki so vse nedoločene (*liberas*). S tem v zvezi je deloma izrazil nezadovoljstvo z župnikom, ki da mu v zvezi z njegovo kongruo ni nič izplačeval v gotovini ali žitu.

Župnik Kisler⁵⁷ je bil že starejši, imel je 67 let, službo žalskega župnika in komisarja pa je opravljal že 23 let. Odgovoriti je moral na 22 vnaprej zastavljenih vprašanj, tokrat že na tiskanem obrazcu. Duhovne vaje je z duhovščino in verniki opravljal na cvetno nedeljo s 40-urno molitvijo. Povedal je, da s svojo duhovščino mašuje, pridiga in poučuje krščanski nauk v župnijski cerkvi redno ob desetih dopoldne v zimskem času, poleti pa ob devetih. Še eno sv. mašo so imeli popoldne. Na podružnicah so te naloge opravljali kaplani. V župniji je od 1.400 duš velikonočno spoved prejelo 1.000 vernikov. V zadnjem letu se je rodilo 31 otrok, vsi zakonskega stanu, nezakonski je bil zgolj eden, njegova mati pa je bila zaradi tega kaznovana s cerkveno kaznijo. Vse babice v župniji so bile izprašane. Poročenih je bilo osem parov, noben zakon ni bil sumljiv. Prav tako so vsi zakonci živeli skupaj, nihče ni živel ločeno. V zadnjem letu je umrlo 29 ljudi in prav vsi so prejeli poslednje zakramente. Župnik je še omenil, da je bila župnijska cerkev sv. Nikolaja opremljena s tremi spovednicami, vse so imele mrežo. V službi je imel odrasle ženske kanonične starosti (več kot 40 let). Najsvetejše je izpostavljal pogosto, vedno v času popolnega odpustka, in to z vso potrebno razsvetljavo. Vprašalnik je vseboval tudi vprašanje o sprejetosti župnika pri vernikih. Nanj so župniki odgovarjali diplomatsko; največkrat so dejali, naj vizitator vpraša kar vernike. Župnik Kisler se odgovoru ni izognil, je pa odgovoril zelo slikovito. Povedal je, da je pri dobrih vernikih dobro zapisan, pri slabih pa slabo (*bonis bonus, malis malus*). Župnijska cerkev in podružnice so imele nekaj premoženja v denarju, v lasti pa nekaj njiv, ki sicer niso podrobneje našteje. Vse cerkve naj bi bile ustrezno vzdrževane. Glede svojih dohodkov je župnik zapisal, da letno znašajo 600 goldinarjev.

Pogovor z nadškofofom je opravil tudi vikar Janez Mihael Lukman. Tudi on ni bil več tako mlad, saj je imel že 52 let, službo vikarja v žalski župniji pa je opravljal enako dolgo kot župnik, 23 let. Z župnikom

⁵² Leta 1751 je v cerkvi namesto oltarja sv. Antona stal oltar s patrocinijem sv. Roka.

⁵³ Leta 1751 je oltar nosil patrocinij sv. Antona opata.

⁵⁴ Leta 1751 je oltar imel patrocinij sv. Ane.

⁵⁵ Volčjak, *Cerkev na Kranjskem*, str. 161.

⁵⁶ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 257; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 627.

⁵⁷ Kisler je bil ustanovitelj t. i. Kislerjevega beneficija v Žalcu. Več o njem glej dokumente v Škofjskem arhivu v Gorici. Prim. IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, Nr. 58 in ustrezne škatle (buste).

je bil zadovoljen, prav tako z nalogami, ki jih je moral opravljati (pridiganje, poučevanje, obiskovanje bolnikov, podeljevanje zakramentov itd.). Glede svojih dohodkov se je izrazil podobno kot kaplan: živel je pri župniku v župnišču, iz posebne ustanove je prejemal žitno bero – en modij od posameznega zemljišča, upravičen je bil do štolnine od krstov in pokopov (od porok je pripadala župniku), kar je letno zneslo skupaj 200 goldinarjev. Glede župljanov ni vedel povedati slabih stvari, nezadovoljstvo je izrazil zgolj z zakoncema, ki sta stanovala tik ob župnišču ter se ves čas prepirala in žalila.⁵⁸ Nekoliko je pokritiziral še življenje starega beneficiata Farčnika, ki naj bi včasih pregloboko pogledal v kozarec.⁵⁹

Nadškof Attems je po opravljeni vizitaciji župniku Kislerju spisal dekret. V uvodu je pohvalil župnika, urejenost župnijske cerkve in podružnice v Petrovčah, ostalo duhovščino in vernike. Poleg že naštetih izboljšav je župniku naročil, naj poleg nedelj med letom popoldne dodatno izvaja katehezo tudi na zapovedane praznike; ob tej priložnosti naj zmoli del rožnega venca in litanije, da bo vernike obvaroval brezdelja in nemoralnega življenja, obenem pa bo posvečeval praznike. Obrečnil se je ob župnijske vikariate v njegovem komisariatu. Naročil mu je, naj jih med letom večkrat obiše in v njih mašuje, odkriva naj nepravilnosti med duhovščino in verniki ter poskrbi, da bodo odpravljene, skrbi pa naj tudi za lepoto cerkva. Nadškof je ukazal, naj vrata na pokopališču pri cerkvi v Petrovčah opremijo z mrežo ter tako živalim preprečijo dostop na pokopališče. Župniku je naročil previdnost pri oznanjevanju čudežev v času večjih shodov v Petrovčah.⁶⁰

Nadškof Attems je v času vizitacije v žalski župnijski cerkvi okoli 1.500 vernikom podelil zakrament sv. birme.⁶¹

30. avgusta 1760 ob štirih popoldne je nadškof po končani popoldanski katehezi in blagoslovu vernikov z Najsvetejšim zapustil žalsko župnijo in se napotil proti Polzeli, kamor je prispel ob pol šestih popoldne. Tam je ostal vse do 1. septembra do dveh popoldne, ko je odrinil proti Radmirju.⁶²

Nadškof je z vizitacijo župnije pričel zadnji dan avgusta 1760 ob osmih zjutraj s sv. mašo, pri kateri je osebno obhajal vernike in imel pridigo v slovenskem jeziku (*Slavo idiomate*), okoli 600 vernikom pa je po-

delil zakrament sv. birme. Župnija na Polzeli je bila inkorporirana malteškemu viteškemu redu ivanovcev⁶³ in je bila izvzeta izpod nadškofove jurisdikcije. Tako je smel nadškof kot ordinarij vizitirati samo veliki oltar, kjer so v tabernaklju hranili Najsvetejše. Krstnega kamna, sv. olj, spovednic, zakristije in ostalih oltarjev oziroma podružničnih cerkva v skladu s privilegijem (bulo) papeža Benedikta XIV. (1740–1758) malteškemu viteškemu redu, ki mu ga je predložil namestnik komturja Janez Nepomuk Mayer (*Joannes Nepomucenus Majer*),⁶⁴ kot ordinarij ni smel vizitirati, pač pa zgolj kot apostolski delegat, kar mu je dovolil tudi grof Kolowrat, komtur reda v Pragi.⁶⁵

Župnijska cerkev sv. Marjete, device in mučenke, je bila opremljena s petimi oltarji: velikim oltarjem sv. Marjete, na evangelijski strani je stal oltar sv. Katarine, device in mučenke, na listni strani oltar Blažene Device Marije, v kapeli oltar sv. Sebastijana, v drugi stranski kapeli pa oltar sv. Mihaela. Odgovora na vprašanje, ali je bila cerkev posvečena, nadškof ni dobil.

V župniji so stale tri podružnične cerkve: 1. sv. Križa na gori Oljka (*monte Olivetti*) (Dobrič), ki je bila še v gradnji, 2. sv. Nikolaja v Podvinu pri Polzeli in 3. sv. Andreja v Sv. Andražu nad Polzelo, kjer so pogosto hranili Najsvetejše. V prostorih komende je bila kapela sv. Ulrika, škofa, v kateri sta poleg velikega oltarja sv. Ulrika stala še dva oltarja: sv. Janeza Krstnika in sv. Ane.

Na gori Oljka je bilo ob gradbišču nove cerkve majhno bivališče kaplana Marka Paukenhaderja (*Marcus Pauchenhader*), tu pa je stanoval tudi Jakob Ilerčič (*Jacobus Illeziz/Tellersiz*) iz Ljubljane, ki je kasneje bival v Vipavi; ob večjih shodih, kamor so verniki prihajali med veliko nočjo, in sredo septembra je pomagal pri spovedovanju. Kaplan Paukenhader se je vzdrževal iz milodarov vernikov, vse njegove maše so bile proste in niso bile vnaprej določene, zanje so navadno plačevali dva petaka oziroma 24 kvinarijev; drugih dohodkov ni imel. O namestniku komturja Mayerju in vikarju se je izrazil pohvalno. O vikarju Troštu je povedal, da je pri njem v župnišču v Petrovčah stanovala tudi neka mati s sinom, ki mu je vodila gospodinjstvo. Hrano in bivališče je imel zagotovljeno v komendi. Vikar Trošt je poleg službe vikarja in beneficiata opravljal še službo pisarja pri župniku v (Slovenskih) Konjicah. Stanoval je z moškim, zaradi česar so ljudje na veliko razširjali govorice o velikem škandalu. Pri kaplanu je bival tudi duhovnik Ilerčič, s katerim je bil kaplan zelo zadovoljen; tudi njegove

⁵⁸ Nadškof je po končani vizitaciji župniku ukazal, naj prepirljivega moža kaznuje s prangerjem (*zypum*), žena pa je nadškofa kleče prosila za moža. Po obljubi, da se bosta poboljšala in obnovila mir v zakonu, sta bila odpuščena. Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 263; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 630.

⁵⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 258–262; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 628–629.

⁶⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 263; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 629–630.

⁶¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 271; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 635.

⁶² IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 272–279; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 635–639.

⁶³ Mlinarič, Malteška komenda na Polzeli, str. 161 sl.

⁶⁴ Mayer je bil po rodu Čeh (*Boemus de loco Comatensi*), v komendi Polzela pa je kot komturjev namestnik deloval sedmo leto. Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 273; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 636.

⁶⁵ Od srede 17. stoletja so komendo v komturjevem imenu navadno upravljali njegovi namestniki, polzelski župniki. Prim. Mlinarič, Malteška komenda na Polzeli, str. 163.

maše niso bile vnaprej določene, štolnino pa je dobival iz milodarov vernikov. Na prvi pogled se zdi, da je imel zelo nizke dohodka, vendar zapis v vizitacijskem zapisniku priča o tem, da je imel za svoje vzdrževanje dovolj sv. maš.

Službo župnijskega vikarja je opravljal Anton Trošt (*Antonius Trost*). Star je bil 40 let, prihajal pa je iz Vipavske doline, iz župnije Sv. Vida (Šentvid pri Vipavi oziroma danes Podnanos). Duhovniško službo je opravljal 10 let, ves čas kot vikar na Polzeli. Njegovi dohodki so bili skromni; v župniji je imel zagotovljeno zgolj bero, zato je za vzdrževanje posedoval še beneficij v Petrovčah (*Pletroviz*), ki je imel v lasti tudi desetine in beneficijno hišo na Polzeli. Povedal je, da je v župniji živelo 1.500 vernikov, velikonočno spoved pa je opravilo 1.200 vernikov. V zadnjem letu se je rodilo 36 otrok, vsi so bili zakonskega stanu. Poročilo se je 11 parov, vsi zakonci so živeli skupaj v slogi. Umrlo je 34 ljudi, vsi, razen dveh, ki sta umrla nagle smrti, so bili prevideni s potrebnimi sv. zakramenti. V župnijski cerkvi je stala spovednica, opremljena z mrežo. Sv. maša je v župnijski cerkvi potekala redno vsako nedeljo ob 10. uri dopoldne. Najsvetejše je izpostavljaval pogosto, in to z vsjo potrebno razsvetljavo. Zelo slikovit je bil pri odgovoru na vprašanje, kako je sprejet pri vernikih. Dejal je, da tako, kot je bil Kristus za nekatere prerok, za druge pa »zapeljevalec« (*Sicut Christus aliis propheta, aliis seductor*).⁶⁶ Glede svoje kongrue je dejal, da ima hrano in bivališče v prostorih komende, ki ga tudi vzdržuje, poleg tega pa je opravljal tudi službo cesarskega beneficiata v Petrovčah.

Nadškof je poleg duhovščine izprašal tudi nekatere prisotne može iz župnije Polzela, in sicer v župnijski cerkvi, ker jih v prostorih komende ni smel. Povedali so, da vikar dobro opravlja svojo službo, pridiga, poučuje katehezo tudi popoldne ob nedeljah in praznikih ter ne odlaša s previdevanji bolnikov, ker pa je župnija razvejana, za plačilo zahteva en goldinar. Po njihovem v župniji ni bilo škandalov. Oba vprašana sta potrdila, da vikar mašuje redno ob določeni uri in izpolnjuje druge obveznosti, potarnala pa sta nad njegovimi obveznostmi zaradi velikosti župnije, saj sam vsega ne more narediti, zato bi mu prav prišla pomoč kaplana. Izrazili so nezadovoljstvo z vikarjevimi občasnimi neprimernimi besedami ter z obnašanjem neotesanega cerkovnika do vernikov.⁶⁷

Popoldne ob štirih je nadškof zopet birmal, tokrat »samo« 80 vernikov. Slovesnost je potekala v prostorih komende, verjetno v kapeli sv. Ulrika. Istočasno je v župnijski cerkvi potekala kateheza za otroke. Nadškof je ostal v komendi, saj je bila, kot je zapisal, župnijska cerkev od komende oddaljena okoli četr

ure. Ob četrti uri je goriški stolni kanonik Matko vizital beneficijno hišo, last petrovškega beneficiata Trošta. Po birni je bilo v prostorih komende pripravljeno kosilo, kamor so bili povabljeni tudi general Karel Anton grof Gross-Villanuova (*Gröss*),⁶⁸ celjski glavar Karel Herman grof Gross, celjski župnik kot savinjski arhidiakon in njegov kaplan Anton Scholaris (*Antonio Scholaris*). Kosilo je bilo zaradi nadškofovih poznopopoldanskih obveznosti kratko, saj so povabljeni proti Celju odšli že po dobri uri. Proti gori Oljki sta odrinila tudi oba tam stanujoča duhovnika, ker sta imela naslednjega dne obveznosti, saj je iz ljubljanske škofije prihajala procesija. Nadškof Attems je proti večeru v župnijski cerkvi zopet birmal, tokrat vernike sosednjih župnij. Število birmanih je bilo izredno visoko, saj je po zapisu zakrament sv. birme podelil kar okoli 1.040 osebam.⁶⁹

Nadškof Attems je ob koncu vizitacije župnije 1. septembra 1760 spisal vizitacijski dekret, v katerem je pohvalil zagnanost župnijskega vikarja Trošta, saj so bili mladi dobro poučeni v krščanskem nauku, odrasli pa so bili pokorni in pozorni pri poslušanju božje besede. Zaradi številnih obveznosti in velikosti župnije mu je obljubil, da mu bo v pomoč poslal kaplana, ki ga bo razbremenil. Glede številnih romarjev, ki so se stekali na goro Oljko, je opozoril na previdnost pri razglašanju čudežev. Na velikem oltarju župnijske cerkve je velel premakniti prenosni oltarček bolj proti sprednji strani oltarja in obleči notranjost tabernaklja, njegove ključke pa pozlatiti. Spovednico je ukazal opremiti s seznamom škofu pridržanih grehov in sliko trpečega Kristusa ali Žalostne Matere božje za spodbujanje kesanja pri grešnikih. Ozaljšati je velel tudi liturgično opremo. Vikarju Troštu je strogo prepovedal zaračunavanje štolnine ob previdevanjih, v primeru prostovoljnih darov pa je moral iz tega zneska darovati eno sv. mašo za bolnike.⁷⁰

Nadškof Attems je 1. septembra 1760 v župnijski cerkvi sv. Marjete ob osmih zjutraj daroval sv. mašo in še 400 osebam podelil zakrament sv. birme (do tedaj 1.620), po kosilu pa se je ob drugi uri popoldne s spremstvom odpravil proti Radmirju.

Vizitacija leta 1766

Nadškofova prva postaja v vizitacijskem letu 1766 je bil župnijski vikariat Šempeter v Savinjski dolini, kamor je prispel 4. junija. Čez dva dneva je sledila vizitacija župnije Zalec, župnijo Polzela pa je nadškof obiskal 9. junija.⁷¹

⁶⁶ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 278; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 638.

⁶⁷ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 275–278; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 637–638.

⁶⁸ Schmidt-Brentano, *Kaiserliche*, str. 37. Za informacijo se zahvaljujem dr. Mihi Šimcu.

⁶⁹ Skupno naj bi Attems na Polzeli birmal 2.023 vernikov. Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 279; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 639.

⁷⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 279; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 638–639.

⁷¹ Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 24.

Po slovesnem sprejemu v vikariatu **Šempeter v Savinjski dolini** je nadškof Attems ob devetih zjutraj v vikariatni cerkvi sv. Petra obhajal slovesno sv. mašo. V primerjavi z vizitacijo leta 1751 so bili oltarji natančneje locirani. Poleg velikega oltarja sv. Petra je na evangelijski strani stal oltar Blažene Device Marije, na listni strani pa oltar sv. Antona Padovanskega. Vsi oltarji so bili posvečeni, listina o posvetitvi ni bila ohranjena. V vikariatu ni delovala nobena druga bratovščina, razen bratovščine krščanskega nauka, ki je bila ustanovljena leta 1763.⁷² V zvoniku so viseli trije zvonovi in lavretanski zvonček. V zakristiji so hranili štiri kelihe (dva srebrna in dva bakrena, vsi lepo pozlačeni), srebrno kadilnico, pozlačen ciborij, 13 barvnih mašnih plaščev, 12 alb, štiri koretlje, korporale in drugo čisto bogoslužno opremo v zadostni količini. V cerkvi sta stali dve spovednici, krstilnik in obnovljen krstni kamen z bakrenim pokrovom. Vrčki za krstno vodo in ključi tabernaklja so bili lepo pozlačeni. Tudi ostalo je bilo v najlepšem redu. Na pokopališču je stala kostnica, potrebna čiščenja. Pokopališče je nadškof blagoslovil, nato pa v cerkvi 45 otrokom podelil zakrament sv. birmе. Po birmanju se je odpravil v župnišče, kjer je nadaljeval z vizitacijo, točneje, z izpraševanjem duhovščine, ključarjev in še nekaterih drugih prebivalcev.

Službo župnijskega vikarja je še vedno opravljal Jernej Magušar. V odgovorih na vprašalnik je zapisal, da izvira iz Selc na Gorenjskem, v Ljubljani je doštudiral moralno teologijo in kanonsko pravo, mašniško posvečenje pa mu je podelil oglejski patriarh kardinal Danijel Delfin (1734–1752, videmski nadškof 1752–1762). Duhovne vaje je na prvo postno nedeljo opravil v Žalcu. Zaradi nizkih dohodkov na slovesne praznike ni maševal za ljudstvo (*pro populo*), vedno pa je imel pridige o morali, razen če je bila sv. maša ali procesija izven župnijske cerkve. Trdil je, da je pogosto pridigal, poučeval krščanski nauk in spovedoval. V vikariatu je živelo okoli 770 duš,⁷³ od tega jih je 530 prejelo velikonočno spoved. V letu dni je bilo krščenih 31 zakonskih otrok in poročenih sedem parov, umrlo pa je 22 ljudi. Vsi zakonci so živeli v slogi, razen enega para, ki je živel ločeno. Vsi umrli so bili prevideni s poslednjimi zakramenti, eden od teh v sili, ker ni bilo časa za spoved. Vikariatna cerkev je še vedno imela samo eno spovednico, ki pa je bila v dobrem stanju in ustrezno opremljena. Sv. maša v župnijski cerkvi je ob nedeljah in praznikih vedno potekala ob devetih dopoldne, v vikariatu ni bilo nobene druge podružnice ali kapele (ne javne ne zasebne). Magušar je ob tej priložnosti nadškofa prosil, naj mu podeli dovoljenje za odvezovanje zadnjega greha s seznama škofu pridržanih grehov, kar je nadškof za-

vrnil.⁷⁴ Prav tako ni odobril opustitve maševanja za ljudstvo zaradi prenizkih dohodkov.

Nadškof je zaslišal tudi Franca Schnellerja (*Franziscus Schneller*), ki mu je povedal, da ga je pred časom zapustila žena, doma vse razdejala in se preselila k svojim prijateljem v Vojnik (*Hobeneegg*), vzdrževal pa jo je brat Jožef Martinuzi (*Josepho Martinuzi*), župnik v Šmihelu pri Pliberku (*Sanctum Michaelem prope Bleüburgum*). Nadškofa je prosil, naj od Martinuzija zahteva, da se žena vrne k njemu.⁷⁵

Izprašani so bili tudi ključarji Anton Sedminek (*Antonius Sedminek*), Sebastijan Zgonik (*Sebastianus Sganik*), Anton Kunst (*Antonius Kunst*) in Gašper Cigler (*Casparus Zigler*) ter še nekateri drugi, 12 po številu. Nadškof jih je povprašal po zadovoljstvu z vikarjem in po njegovem opravljanju službe župnijskega vikarja. Njihovi odgovori so bili pozitivni, škofa pa so prosili, naj preuči njihovo matrikulo in višino štolnine, ki sta bili po njihovem mnenju potrebni prevetritve.⁷⁶

V vizitacijskem dekretu, ki ga je nadškof Attems spisal 6. junija 1766, je Megušarju naročil, naj tabernakelj olepša in obleče v svilo. Ponovno mu je naročil pozlatitev ključev tabernaklja, saj naročila iz prejšnjega vizitacijskega dekreta očitno ni upošteval. Olepšati je bilo treba tudi omaro za hrambo sv. olj, nad krstni kamen obesiti novo tančico in nanj pritrditi sliko ali kip Janeza Krstnika, ko krščuje Jezusa Kristusa. Pozlatiti je bilo treba srebrn vrček za krščevanje. Nadškof je ponovno zahteval ureditev spovednic. Spovednica je bila dobro opremljena s potrebno liturgično opremo. Nadškof je zahteval, da mora biti na voljo vsaj en oziroma dva talarja za duhovnike, ki pridejo maševati od

⁷⁴ Pridržani grehi so grehi, za katere spovednik nima pristojnosti odvezovanja, medtem ko ostale lahko odeže. Papež take grehe določi za vso Cerkev, škof za škofijo, župnik za župnijo (kar sicer ni običajno), redovni predstojniki pa za člane svojih ustanov. Natančen seznam za goriško nadškofijo v tem trenutku ni znan, kot ilustracijo pa lahko navedemo sezname za oglejski patriarhat in ljubljansko škofijo, kot jih podaja M. Špelič: Oglej (1. krvoskrunstvo v prvem in drugem kolenu sorodstva, 2. spolni odnosi proti naravi in pravem, 3. nasilje nad starši, 4. preklinjanje iz navade ali javno, 5. kdor povzroči veliko škodo s krivim pričanjem, 6. izvajalci magije in vedeževanja, 7. zadušitev otrok in naklepni splav, svetovanje splava ali pomoč pri njem, 8. naklepni umor, 9. zloraba evharistije in svetinj za magične obrede in vedeževanje, 10. spolni odnos (spovednika) s spovedano osebo); Ljubljana (1. krivoverstvo (izobčenci), 2. dejanski naklepni umor, 3. nasilje nad starši, 4. krvoskrunstvo v prvem in drugem kolenu sorodstva, 5. spolni odnos z živalmi, 6. naklepni požig, 7. izpostavljanje otrok ali ležanje z njimi, tako da se zadušijo, 8. zloraba presvetega evharističnega zakramenta ali drugih zakramentalnih predmetov za struparstvo, 9. ponarejanje denarja ali mer za goljufanje, 10. javno življenje v zakonolomstvu, prešuštvu ali božjem ropu). Prim. Špelič, Utrinki s študija, str. 312–315.

⁷⁵ Nadškof je glede tega primera pisal tudi ljubljanskemu konzistoriju. Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/17 ex 21 (36), str. 4–5; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 658.

⁷⁶ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/17 ex 21 (36), str. 1–4; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 655–658.

⁷² Ambrožič, Pregled predjožefinskih bratovščin, str. 22.

⁷³ V 15 letih se je vikariat tako pomnožil za 170 duš.

drugod. Megušar očitno ni upošteval navodil zadnje vizitacije tudi glede pokopališča; nadškof je zapisal, naj bo pokopališče namenjeno mrtvim in izvzeto iz posvetne uporabe. Poskrbeti je moral za posek dreves in olepšavo pokopališča. S tem pa nadškofovih navodil še ni bilo konec. Vikarju je naročil, naj vsakih 14 dni menja hostije in čisti ciborij, kar je še posebej veljalo za poletni čas. Ponovno mu je naročil umiritev jeznega značaja in prijaznost do vernikov.⁷⁷

Po končani vizitaciji 6. junija 1766 je dvorni kaplan v cerkvi sv. Petra ob dveh popoldne opravil katehezo, nadškof je preveril znanje otrok, sledilo je še birmanje; zakrament sv. birmo je prejela 101 oseba. Ob koncu je sledil blagoslov z Najsvetejšim, potem pa se je nadškof s spremstvom ob pritrkavanju poslovil in se napotil proti Žalcu, kamor je prispel okoli šeste ure popoldne.

V Žalcu so ga okoli pol sedmih zvečer duhovniki in verniki sprejeli z baldahinom in banderi ter s pritrkavanjem in streljanjem z možnarji. Nadškof se je napotil v župnijsko cerkev, kjer je pozdravil zbrano občestvo, dvorni kaplan pa je vernike nagovoril in blagoslovil z Najsvetejšim. Po tej slovesnosti se je v spremstvu arhidiacona, stiškega opata Frančiška Ksaverija barona Tauffererja (1764–1784), napotil proti dvorcu Plumberk oziroma Novo Celje (*Novam Cellejam vulgo Neu Cilli*) Antona grofa Gaisrucka, kjer je vizitiral javno kapelo. S stanjem je bil zadovoljen. Ob osmih zvečer se je nato ob pritrkavanju zvonov vrnil v Žalec in prenočil v župnišču.

Naslednjega dne, 7. junija, sta župnijsko cerkev sv. Nikolaja vizitirala goriški stolni kanonik Filip Košič (*Philippum Koschizh*) in Jožef Maksimilijan Schröckinger pl. Neidenberg (*Josephus Schröckinger de Neidenberg*), komisar pri Sv. Juriju pod Rifnikom. Da bi se izognili ponavljanju že znanih podatkov iz preteklih vizitacij, bomo navedli samo novosti. Tabernakelj na velikem oltarju je bil lepo okrašen, ključni tabernaklja so bili pozlačeni, vrata tabernaklja so se dobro zapirala. Omarica za shranjevanje sv. olj je stala ob velikem oltarju. Nad njeno uredenostjo vizitatorja nista imela pripomb, prav tako ne nad uredenostjo preostalih že znanih oltarjev. Enako je bilo s krstnim kamnom in krstilnikom. Edini vrček za krščevanje je bil srebrn in lepo pozlačen, kupiti pa je bilo treba še vrček za vodo za umivanje rok. V cerkvi so stale tri spovednice, tokrat že opremljene s seznamom škofu pridržanih grehov. V zvoniku so viseli trije zvonovi in manjši navček. Cerkev in oltarji so bili posvečeni. Bogoslužna oprema je bila lepa in čista; bilo je je dovolj. Monštranca in ciborij sta bila srebrna in lepo pozlačena, cerkev pa je imela v lasti še štiri srebrne in pozlačene kelihe. V župniji so delovale štiri bratovščine: v župnijski cerkvi bratovščini krščanskega nauka ter sv. Lucije in Barbare, v Petrovčah bra-

toščina Brezmadežnega spočetja Device Marije, v cerkvi sv. Kancijana pa bratovščina sv. Valentina.⁷⁸

Nadškof Attems je ob osmih zjutraj obhajal sv. mašo z blagoslovom, pred tem pa je imel dvorni kaplan pridigo. Po maši je nadškof spovedoval, nato pa še blagoslovil pokopališče, ki je bilo dovolj veliko, primerno zavarovano in opremljeno s kostnico. Ob desetih dopoldne je neimenovani duhovnik opravil še peto sv. mašo, po njej je nadškof zakrament sv. birmo podelil 445 vernikom, nato pa ob pritrkavanju zvonov odšel na kosilo v župnišče. Po kosilu je ob dveh popoldne v župnijski cerkvi še enkrat birmal, tokrat »samo« 65 vernikov. Po birmi in krščanskem nauku je preverjal znanje otrok v osnovah vere (njihovo znanje je pohvalil). Sledil je blagoslov vernikov z Najsvetejšim, nakar se je nadškof zopet vrnil v župnišče, kjer se je pogovarjal z duhovščino.⁷⁹

Janez Mihael Lukman (*Joannes Michael Lukmann*), ki je medtem iz vikarja napredoval na mesto župnika in komisarja, je povedal, da je duhovne vaje skupaj s celotno duhovščino v komisariatu opravil na prvo postno nedeljo, za kar je poskrbel lektor kapucinov. V župniji je živel 1.500 duš, v zadnjem letu se je rodilo 50 otrok, od tega trije nezakonski: dva iz drugih župnij, eden iz domače župnije; vsi otroci so bili krščeni. Poročilo se je sedem parov, vsi so bili trikrat oklicani, za sklenitev zakonske zveze nihče ni potreboval dispenze, le v župniji Galicija je bil en tak primer, dispenzo pa je podelil stiški opat in arhidiacon Taufferer. V letu dni je umrlo 41 ljudi, dva nagle smrti. Ostali so bili prevideni, za to pa ni zahteval nikakršnega plačila. Poleg sv. maš v župnijski cerkvi in na podružnicah so sv. maše potekale tudi na gradu Novo Celje, vendar v skladu s pravili (*sine tamen praeiudicio functionum parochialium*). V službi je imel več nečakinj, ki so bile na dobrem glasu.

V žalskem komisariatu je leta 1766 delovalo 13 duhovnikov: v Žalcu župnik oziroma komisar, en kaplan, kurat v Petrovčah (*Petrovitsch*), na Teharjah (*Tiberii*) župnik, kaplan in trije zorničarji, v Galiciji (*Galiciae*) župnik in zorničar, na gradu Grmovje (*Hoffran*) beneficiat, na gradu Prešnik (*Mayerberg*) pa sacelan. Žalski komisar Lukman je prihajal iz župnije Šentrupert na Dolenjskem (*Sancto Ruperto in Carniolia Inferiori*). Študij je dokončal v Gradcu in dosegel licenciat iz teologije. Kaplan Anton Breznik (*Antonius Wresnigg*) je prihajal iz župnije Komenda. V Ljubljani je dokončal študij moralne teologije in kanonskega prava. Kurat Sebastijan Hrastar (*Sebastianus Rastner*) je po novem opravljal službo v Petrovčah. Rojen je bil v župniji Mengeš (*Monspurgensi*). V Gradcu je dokončal študij teologije in civilnega

⁷⁸ Ambrožič napačno navaja, da se bratovščina sv. Lucije kot bratovščina sv. Lucije in sv. Barbare navaja samo leta 1773. Prim. Ambrožič, Pregled predjožefinskih bratovščin, str. 22, 29, 41, 44.

⁷⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/17 ex 21 (36), str. 5; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 659–660.

⁷⁷ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/17 ex 21 (36), str. 4; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 658.

prava. Tu je živel tudi 79-letni beneficiat Tomaž Farčnik (*Thomas Farschnik*), ki je prihajal iz žalske župnije. Študij je dokončal na Dunaju, bil pa je slabega zdravlja. Službo zorničarja je opravljal Lovrenc Bradač (*Laurentius Bradash*), doma iz župnije Šmarje pri Ljubljani, v Gradcu pa je zaključil študij moralne teologije. Župnik v Galiciji je bil Franc Ksaver Wenz (*Franciscus Xaverius Wenz*). Doma je bil v župniji Teharje, študij teologije pa je zaključil v Gradcu. Njegov zorničar je bil Jožef Rumor (*Josephus Rumor*) iz Kolečva, v Gradcu pa je študiral teologijo, vendar študija ni dokončal (*sine gradu*). Na gradu Prešnik je deloval neznan sacelan po rodu iz Furlanije, študij moralne teologije je zaključil v Gorici. Na Grmovju je službo beneficiata opravljal Franc Anton pl. Goldberg (*Franciscus Antonius de Goldberg*), Korošec iz Celovca (*Clagenfurthii*), ki je dokončal študij moralne teologije. Na Teharjah je funkcijo župnika opravljal Adam Vodenak (*Adamus Vodenak*), doma iz Vojnika (*Hoheneggensis*). Študij moralne teologije je zaključil v Gradcu. Njegov kaplan Tomaž Trdina (*Thomas Tardina*) je prihajal iz župnije Mengeš (*Monspurgensis*). Tudi on je študiral moralno teologijo, vendar v Gorici. Zorničar je bil Anton Šuc (*Antonius Schuz*) iz Ponikve, ki je v Gradcu zaključil študij teologije. Župnijski vikar v Šmartnem ob Paki (*Pachae*) je bil Matija pl. Pilgram (*Mathias de Pilgram*) iz Ljubljane, kjer je tudi dokončal študij moralne teologije. Njegov kaplan je bil Jožef Potočnik (*Josephus Pototshnik*) iz Železnikov, ki je prav tako v Ljubljani doštudiral moralno teologijo. V Šempetru v Savinjski dolini pa je deloval vikar Jernej Magušar.⁸⁰

Kaplan Anton Breznik je bil star 29 let, rojen v župniji Komenda. Delo župnika in svojih kolegov je pohvalil, njihovo bivanje je bilo harmonično. Kurat Hrastar in zorničar Bradač sta potrdila navedbe kolega Breznika. Enako je storil tudi beneficiat Farčnik, ki pa se je pritožil zgolj nad nizkim dohodkom 30 goldinarjev, ki jih je prejemal iz obresti glavnice, naložene v Gradcu. Glede na štiriodstotne obresti bi sicer moral prejemati 40 goldinarjev. V ostalem (stanovanje, hrana) je bil preskrbljen v žalskem župnišču.

Na nadškofova vprašanja sta morala odgovoriti tudi ključarja, tokrat že nova, in sicer Anton Cokan (*Antonius Zokan*) in Franc Klobučar (*Franciscus Klobuzhar*). Z duhovščino v župniji sta bila zelo zadovoljna, bila je pobožna in goreča. To je soglasno potrdilo tudi 12 starejših mož.

Nadškof Attems je po koncu zaslišanj pregledal in objavil buli, ki sta zadevali bratovščini Brezmadžnega spočetja Device Marije in sv. Lucije. Za vizitacijo župnije Gotovlje je pooblastil žalskega župnika in komisarja Janeza Mihaela Lukmana, za vizitacijo župnij Galicija, Teharje in Šmartno ob Paki

pa 10. junija stiškega opata in arhidiakona Tauffererja.⁸¹

Po opravljeni vizitaciji je nadškof 7. junija 1766 župniku Lukmanu izdal dekret, v katerem mu je naročil nakup novega srebrnega in pozlačenega vrčka za krščevanje, v spovednicah je moral obesiti seznam škofu pridržanih grehov, v zakristiji je moral na omaro oziroma na klečalnik napisati ime ordinarija, da so ga lahko predvsem tuji duhovniki omenili med maševanjem na zahtevanih mestih. V času popoldanskih obredov in pri sv. maši ob deseti uri dopoldne je moral eden izmed duhovnikov žalske župnije sedeti v spovednici ali zakristiji in spovedovati. Spovedovanje je nadškof še posebej priporočal.⁸²

Po opravljeni vizitaciji se je nadškof Attems 7. junija 1766 ob petih popoldne ob pritrkavanju zvonov žalske župnijske cerkve in njenih podružnic odpravil proti Celju, kjer je opravil vizitacijo; 9. junija je vizitiral župnijo Polzela, 10. junija pa vodil sinodo za duhovščino celjskega okrožja.⁸³

V župnijo **Polzela** je Attems prispel 8. junija 1766 ob sedmih zvečer. Po sprejemu je v procesiji z banderi in številnim občestvom in duhovščino ter ob pritrkavanju zvonov in bučanju strelov iz možnarjev pod baldahinom vstopil v župnijsko cerkev sv. Marjete. Dvorni kaplan je kratko nagovoril zbrane, nadškof jih je blagoslovil z Najsvetejšim, nato pa odšel v poslopje komende na večerjo in počitek. Naslednji dan ob osmih zjutraj je najprej pridigal zbranim vernikom, nato pa na velikem oltarju župnijske cerkve daroval sv. mašo in osebno obhajal prisotne. Ob desetih je dvorni kaplan pridigal, zatem pa je nadškof blagoslovil pokopališče. Po blagoslovu je sledila vizitacija župnijske cerkve, ob 11. uri pa birmanje. Zakrament sv. birme je podelil 376 vernikom. Ob poldnevu se je nadškof ob pritrkavanju zvonov napotil na kosilo v prostore komende. Ob dveh popoldne je dvorni kaplan vodil krščanski nauk in preverjal znanje otrok, ki so bili dobro poučeni v verskih resnicah. Ob štirih popoldne sta sledila blagoslov ter birmanje še dodatnih 366 vernikov. Ob petih popoldne je nadškof Attems zapustil Polzelo ter se s spremstvom ob pritrkavanju napotil proti Celju, kamor je prispel ob sedmih zvečer.

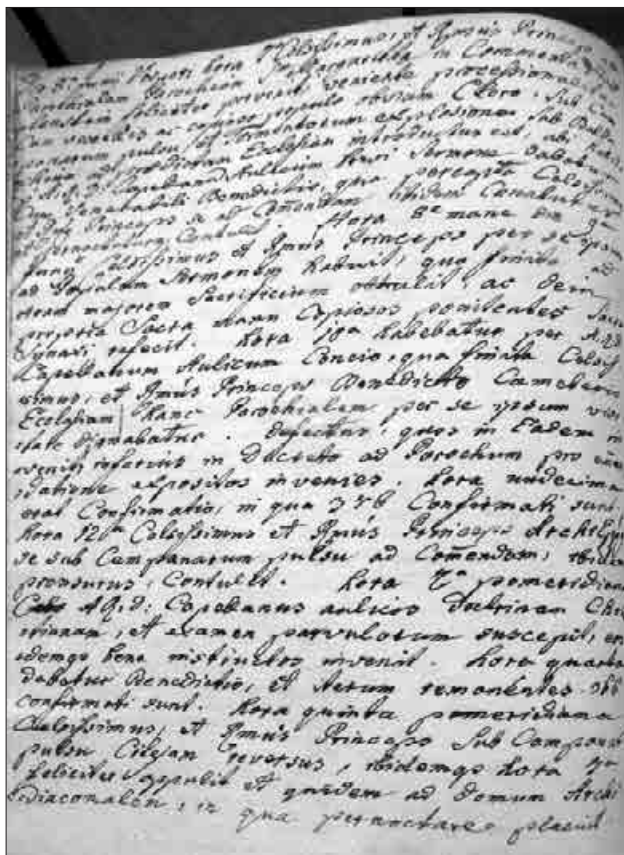
Službo župnijskega vikarja na Polzeli je leta 1766 opravljal Tomaž Kovačič (*Thomas Kovazich*). V vizitacijski vprašalnik je zapisal, da je duhovne vaje opravil

⁸⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/17 ex 21 (36), str. 7–8 (stran 7 ni označena); Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 661.

⁸¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/17 ex 21 (36), str. 8, 19; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 662, 670. Ker Taufferer vizitacije do konca Attemsove vizitacije Štajerske leta 1766 še ni opravil, mu je Attems to še enkrat ukazal 18. julija 1766. Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/17 ex 21 (36), str. 113; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 765.

⁸² IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/17 ex 21 (36), str. 8; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 662–663.

⁸³ Na sinodo je bila povabljen tudi duhovščina novomeškega arhidiakonata na Štajerskem. Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/17 ex 21 (36), str. 19; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 669.

Vizitacijski zapisnik za župnijo Polzela leta 1766.

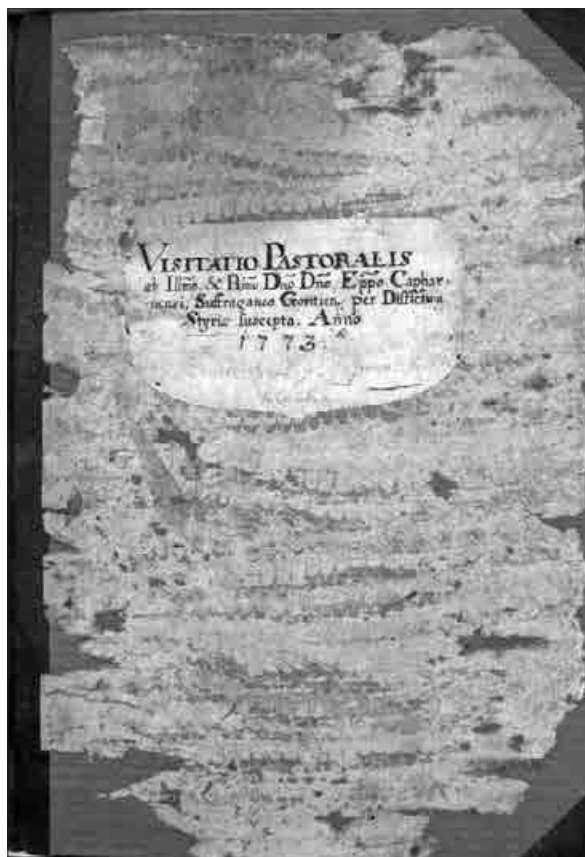
ob jurjevem (24. aprila) v Šmarju pri Ljubljani. Sam je vedno pridigal v župnijski cerkvi, na gori Oljka in v drugih podružnicah pa so to počeli kaplani. V župniji je živelo 1.466 duš. V zadnjem letu dni se je rodilo 52 otrok, od tega trije nezakonski, eden s Polzele, dva pa iz drugih župnij. Poročilo se je 14 parov, umrlo pa je 12 ljudi; vsi so bili prevedeni s poslednjimi zakramenti. Župnijska cerkev ni imela nobene spovednice. Sam v službi ni imel nobene ženske, medtem ko je bila pri kuratu na gori Oljka v službi ženska kanonične starosti in dobrega glasu. V župnišču je stanoval sam. Na gori Oljka so delovali trije duhovniki subsidiarji: Jožef Ranilovič (*Josephum Ranilovich*), Anton Turk (*Antonium Turk*) in Andrej Birsas (*Andream Birsas*). Vsi so doštudirali moralno teologijo. Po župnikovem mnenju so bili vsi dobri duhovniki, edinole včasih so pogledali malo globje v kozarec.

Nadškof Attems je nato zaslišal vse tri subsidiarje in nekaj župljanov. Jožef Ranilovič je prihajal iz župnije Kočevje. Star je bil 35 let, v dušnem pastirstvu je deloval 10 let, študij moralne teologije je dokončal v Ljubljani, na gori Oljka pa je bil duhovni pomočnik (subsidiar) od aprila 1766. Andrej Birsas je bil doma v Braniku na Vipavskem (*Reiffenberg prope Vipacum*). Star je bil 32 let, v dušnem pastirstvu je bil od leta 1764. Študij moralne teologije je zaključil v Gorici, na gori Oljka pa je opravljal službo subsidiarja ozi-

roma zorničarja. Anton Turk je bil dve leti starejši, v dušnem pastirstvu je deloval tri leta, prihajal pa je iz ljubljanske škofije, natančneje iz župnije Šentjerneje na Dolenjskem (*Sanctum Bartholomaeum in Carniola Inferiori*). Vsi trije so priznali občasen prekršek popivanja in obljubili poboljšanje. Tudi župljani, ki so bili zaslišani, niso izrazili nobene pritožbe nad delom svoje duhovščine, prosili so samo, da bi se za duhovno tolažbo ustanovila bratovščina.⁸⁴

Po končani vizitaciji je nadškof Attems ločeno spisal dva vizitacijska dekreta, prvega je namenil duhovnikom pri cerkvi sv. Neže na gori Oljka, drugega pa župnijskemu vikarju na Polzeli. To je verjetno storil zaradi kršenja discipline (popivanja) duhovnikov na gori Oljka, kar je posebej omenil v prvem dekretu, saj bi nadaljevanje tega početja lahko vodilo k škandalom, neprimernemu obnašanju, nesoglasjem in preprirom. Nadškof je zato vse tri duhovnike še v pisni obliki pozval k opustitvi te razvade in jim naročil, naj se udeležijo duhovnih vaj pri frančiškanih v Nazarjah (*Nazareti*) ali pri kapucinih v Celju (*Cilejae*). Po opravljeni obveznosti jim je naročil, da morajo župnijskemu vikarju na Polzeli prinesiti potrdilo. Pripočil jim je medsebojno slogo, mir, poslušnost vikar-

⁸⁴ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/17 ex 21 (36), str. 17; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki*, str. 667–668.

Naslovnica vizitacijskega protokola škofa Edlinga za Štajersko iz leta 1773.

ju, lepo in pozorno pridiganje množicam romarjev, razlaganje božje besede, odkritosrčno spovedovanje in pomoč vikarju v dušnem pastirstvu. Župnijskemu vikarju Tomažu Kovačiču je nadškof v dekretu sporočil, da z odobritvijo komturja in povečanjem bere izpolnjuje obljube iz prejšnjega vizitacijskega dekreta in mu tako v pomoč pošilja duhovnika, ki je deloval pri podružnici oziroma starodavnem vikariatu Sv. Andraž nad Polzelo, kjer se hrani Najsvetejše in je od Polzele oddaljen dve uri. Glede župnijske cerkve je velel stranska oltarja pomakniti bolj ob stran prezbiterija. Tabernakelj in omarico za shranjevanje sv. olj je bilo treba obleči v svilo, krstni kamen pa zaščititi pred komarji in umazanijo ter opremiti s kipom Janeza Krstnika, ko krščuje Kristusa. Kupiti je bilo treba srebrn in pozlačen vrček za krščevanje, spovednico opremiti s spiskom škofu pridržanih grehov in ustrezno sliko za spodbujanje kesanja, v zakristiji obesiti ime ordinarija ter kupiti ustrezno liturgično opremo. Glede na prošnje vernikov je v župnijski cerkvi kanonično ustanovil bratovščino sv. Marjete, ji podelil listino z odpustki in o ustanovitvi izstavil potrebno listino.⁸⁵

⁸⁵ Ambrožič je v svojem pregledu bratovščin na slovenskem Štajerskem ne omenja. Prim. Ambrožič, Pregled predjožefinskih bratovščin, str. 42. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali,

Vizitacija leta 1773

Zadnje vizitacije leta 1773 nadškof Attems zaradi slabega zdravstvenega stanja ni mogel več opraviti sam, temveč je to nalogo poveril svojemu sufraganu Edlingu. Vizitacija je potekala med koncem junija in sredino avgusta 1773. Tudi Edling vsega dela ni mogel opraviti sam, zato so mu pri obiskih težje dostopnih župnij pomagali Jožef Žnidarčič, stiški opat Taufferer in drugi.

Župnijo Žalec je škof Edling vizitiral 25. junija 1773, župnijo Polzela čez dva dneva, župnijo Gotovlje pa 28. junija.⁸⁶

Pomožni škof Edling je v župnijo **Žalec** prispel 24. junija 1773 ob pol devetih zvečer. Sprejeli so ga duhovniki in verniki, nato pa so v procesiji odšli do vhoda v župnijsko cerkev sv. Nikolaja, kjer je opravil predpisane molitve, vstopil v cerkev in si ogledal oltarje, vernikom razložil namen svojega obiska, jih pozval h kesanju in bodril, nato počastil izpostavljeno Najsvetejše, petkrat zmolil Oče naš, blagoslovil zbrano občestvo, zmolil molitve za mrtve na pokopališču, ga pregledal (vse je bilo v skladu s predpisi) in se od-

Attems, 1/17 ex 21 (36), str. 17–19; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 668–669.

⁸⁶ Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 26.

pravil v župnišče. Med hitrim pregledom je zapisal, da je v krstilniku manjkala majhna bakrena čaša.

Župnik Anton Ursini grof Blagaj (*Antonio Ursinio comiti de Blaggaii*) je bil s svojimi sodelavci zadovoljen. Eden izmed njih je bil Kislerjev beneficiat (*beneficiatus Chislerianus*) Janez Potočnik (*Joannes Potoznic*), ki je službo nastopil tri tedne pred Edlingovim prihodom. Škofu je zatrdil, da je s trenutnim stanjem zadovoljen. Službo kaplana je še vedno opravljal Anton Breznik (*Antonius Bresnich*), službo vikarja in obenem beneficiata (*beneficiatus Randlianus*) pa Anton Veha (*Antonius Veha*). Oba sta povedala le, da je v župniji vse v najlepšem redu. Kuratsko službo v Petrovčah je nadaljeval Sebastijan Hrastar (*Sebastianus Craster*), družbo pa mu je delal kuratni beneficiat Lovrenc Bradač (*Laurentius Bradazh*). Tudi onadva nista imela pripomb ne nad delom svojih sodelavcev ne nad življenjem vernikov. Podobno se je izrazil ključar Janez Nidorfer (*Joannes Nidorfer*). O stanju župnije Žalec je bil povprašan tudi Janez Perič (*Joannes Periz*), župnijski vikar v Galiciji. Ta je postregel z drugačnimi odgovori kot njegovi predhodniki. Po njegovem je bilo stanje v žalski župniji zaradi neprimernega župnika klavarno tako med ljudstvom kot tudi med duhovščino. Bilo naj bi precej pijančevanja, igranja iger, pogovorov in prijateljevanja z ljudmi obeh spolov (ne brez škandalov). Verniki naj bi pogosto pijančevali, ponoči veseljačili in plesali, četudi je to cesarica Marija Terezija prepovedala.⁸⁷

Škof Edling se je naslednjega dne, 26. junija 1773, ob petih zjutraj odpravil v Petrovče, kjer tabernakelj znotraj ni bil oblečen v svilo,⁸⁸ razpelo na njem pa je bilo premajhno. S stanjem v zakristiji je bil zadovoljen. Edling se je nato zaprl v spovednico, kjer je vernike osebno spovedoval vse do osmih zjutraj, ko je bila na vrsti sv. maša, pri kateri je škof osebno obhajal več kot 600 vernikov. Sledil je kratek nagovor, v katerem je Edling v slovenščini (*sermone*) opogumljal zbrane vernike. Ob desetih je bilo na sporedu birmanje (več kot 800 vernikov), zatem pa se je škof povzpel na prižnico, kjer je najprej prebral pet različnih dokumentov, nato pa zbrane blagoslovil s križem.

Edling je vizitiral tudi cerkev sv. Kancijana na žalskem pokopališču. Na velikem oltarju je opazil premajhen križ, oltar sv. Valentina je »postavil« na evangelijsko stran, oltarja sv. Jožefa in sv. Roka pa na epistolsko stran. Oltar sv. Sebastijana, ki je bil omenjen v prejšnji vizitaciji, je sedaj naveden pod patrocinijem sv. Roka, kot že leta 1751, ko je bil omenjen namesto oltarja sv. Antona, opata. Nad stanjem stranskih oltarjev škof ni imel pripomb.

Edling je popoldne obhajal katehezo in preveril znanje otrok v verskih resnicah, počastil izpostavlje-

no Najsvetejše, petkrat zmolil Oče naš, blagoslovil zbrano občestvo in se ob molitvi psalma Iz globočine (*De profundis*) ob pol šestih popoldne napotil proti župniji Polzela. Na poti se je ustavil v **Šmartnem v Savinjski dolini**, kjer je obiskal vikariatno cerkev, se poklonil izpostavljenemu Najsvetejšemu in ob tem s številnimi verniki petkrat zmolil Oče naš, jih blagoslovil, vizitiral cerkev in zatem odšel v smeri Polzele.

V vizitacijskem dekretu za župnijo Žalec, ki je bil spisan na Polzeli 28. junija 1773, je Edling župniku Antonu Ursiniju grofu Blagaju izrazil zadovoljstvo z urejenostjo in lepoto cerkve. Naročil mu je večji nadzor nad duhovščino, da se odpravijo nepravilnosti, za katere je izvedel med pogovori, za pomoč pa naj se obrne na arhidiakona. Glede vernikov in njihovega nočnega veseljačenja mu je naročil, naj okrepi cerkveno disciplino in naj bo kot pastir dober zgled. Kuratom je ob procesijah naročil marljivo sedenje v spovednicah in pazljivo spovedovanje. Obregnil se je ob tabernakelj v župnijski cerkvi in Petrovčah, urejenost spovednic ipd.⁸⁹

Škof Edling je 26. junija 1773 ob sedmih zvečer prispel na **Polzelo**, kjer so ga sprejeli duhovniki in številni verniki. Pod baldahinom je v procesiji ob pritrkavanju zvonov in pokanju možnarjev odšel do vrat župnijske cerkve, kjer je zmolil potrebne pontifikalne molitve, opazoval oltarje in nato nagovoril zbrano občestvo, ki ga je pozval h kesanju. Poklonil se je izpostavljenemu Najsvetejšemu in petkrat zmolil Oče naš, blagoslovil zbrane, nato pa zmolil še molitev za umrle na pokopališču, kamor je odšel takoj zatem. Edlingu se je cerkev zdela svetla in čista, oltarji skromni, glede spovednice, bogoslužne opreme in zakristije pa ni imel pripomb. Po koncu opravil v cerkvi se je odpravil v prostore komende, kjer je prenočil. Naslednji dan, 27. junija, se je ob petih zjutraj napotil v cerkev, se usedel v spovednico, kjer je spovedoval do osmih zjutraj, nato pa obhajal sv. mašo. Osebno je obhajal okoli 400 oseb. Ob desetih je okoli 200 vernikom podelil zakrament sv. birme. Po birmanju se je povzpel na prižnico, kjer je zbranim prebral pet različnih dokumentov, nato jih je eno uro nagovarjal v domačem jeziku, zatem pa se odpravil na kosilo v prostore komende. Zbrani verniki so izrazili podporo župniku Francu Jožefu Fričku (*Francisco Josepho Fritschko*) in škofa prosili, naj ta še naprej ostane pri njih. Očitno ga je hotel komtur prestaviti na drugo delovno mesto. Ob petih popoldne se je škof ponovno napotil v cerkev, kjer je eno uro razlagal krščanski nauk, izpostavil Najsvetejše, petkrat zmolil Oče naš, blagoslovil zbrane in ob molitvi psalma Iz globočine ob pol sedmih popoldne v spremstvu duhovščine in vernikov nadaljeval svojo pot.

⁸⁷ Volčjak, *Cerkev na Kranjskem*, str. 156.

⁸⁸ Enako je zapisal za tabernakelj v župnijski cerkvi, še vedno pa je manjkal seznam škofu pridržanih grehov v spovednicah. Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/24 ex 28 (43), str. 72; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 785.

⁸⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/24 ex 28 (43), str. 73–74 (str. 74 v transkripciji ni označena); Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 785–786.

Župnik Fričko je Edlingu povedal, da je v župniji živel 846 duš, od tega jih je velikonočno spoved opravilo 647. V letu dni se je rodilo 36 otrok, vsi za zakonskega stanu, vsi so bili tudi krščeni. Poročilo se je devet parov, umrlo pa 30 ljudi; vsi so bili prevideni.

V vizitacijskem dekretu, ki ga je spisal Jožef Žnidarčič (*Josephus Snidarcig*), je Edling opozoril na skromnost oltarjev župnijske cerkve, župniku pa priporočil pazljivost in študij, da bo postal dober in moder pastir svojih ovčic. Obljubil mu je, da bo rekel dobro besedo zanj pri komturju.⁹⁰

Škof Edling se je iz Polzele napotil v župnijo **Gotovlje**, kamor je prispel 27. junija 1773 ob pol osmih zvečer. Po standardnem sprejemu se je odpravil v cerkev, nagovoril vernike, jih blagoslovil, zmolil molitve za mrtve in ob vizitaciji župnijske cerkve ugotovil, da so bili portatili na oltarjih preveč poglobljeni, zato je naročil, naj jih dvignejo. V župnijski cerkvi je Edling našel štiri oltarje: 1. sv. Jurija, na evangelijski strani 2. sv. Agate in 3. Karmelske Matere božje, na listni strani pa 4. sv. Notburge.⁹¹ V cerkvi so delovale tri bratovščine: sv. Agate, škapulirska in sv. Rešnjega telesa.⁹²

V župniji sta delovala dva duhovnika, župnik Fortunat Jakob Strenner (*Fortunatus Jacobus Strenner*), cesarski in nadškofjski konzistorialni svetnik, ki je imel doktorat iz teologije, in kaplan Franc Velikonja (*Franciscus Vellikogna*). Župnik je v vizitacijski vprašalnik zapisal, da je v župniji živel 500 duš, od tega jih je velikonočno spoved opravilo 400. V letu dni se je rodilo devet zakonskih otrok, poročil se ni nihče, umrlo pa je 18 ljudi, ki so bili tudi prevideni s sv. zakramenti, razen ene ženske, ki je umrla nenadne smrti. O svojem kaplanu in vernikih se je izrazil pohvalno.

Škof je izprašal tudi nekatere župljane: Matija Bača (*Mathias Bazh*), Blaža Lilijo (*Blasius Lilia*), Martina Šaurerja (*Martinus Shaurer*), Janeza Zagodeta (*Joannes Sagode*), Jožefa Šargneta (*Josephus Shargne*), Matevža Kolarja (*Matheus Collar*), Luka Zviša (*Lucas Suishe*) in Andreja Marigoja (*Andreas Mari-goj*), ki glede razlaganja božje besede, podajanja krščanskega nauka in opravljanja sv. maš niso povedali nič slabega; oba duhovnika so pohvalili. Enako se je o župniku izrazil kaplan Velikonja.

Škof Edling je imel po zaslišanjih v cerkvi enourno katehezo v slovenskem jeziku, po njej je izpostavil sv. Rešnje telo in pred njim petkrat zmolil Oče naš, blagoslovil zbrano občestvo in ob molitvi psalma Iz globočine ob pol petih popoldne odšel proti Teharjam. V času vizitacije župnije Gotovlje je tudi birmal

(okoli 50 oseb) in osebno obhajal okoli 400 vernikov.⁹³

V vizitacijskem dekretu, spisanem v Gotovljah 28. junija 1773, se je Edling obregnil ob že omenjene portatile, ki jih je bilo treba zvišati in umestiti bolj na sredino oltarjev, v zakristiji pa je velj postaviti novo omaro za shranjevanje bogoslužne opreme.⁹⁴

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

IT ASDG – Archivio storico diocesano di Gorizia
ACAG Archivio della Curia Arcivescovile di Gorizia
Visite pastorali, Attems
Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770.

OBJAVLJENI VIRI

Kralj, Franc in Luigi Tavano: *Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino dell' arcidiocesi di Gorizia 1750–1759* (Atti delle visite pastorali di Carlo Michaelae d'Attems arcivesovo di Gorizia 1752–1774; 1). Gorizia: Istituto di Storia Sociale e Religiosa, 1994.

Kralj, Franc in Luigi Tavano: *Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino dell' arcidiocesi di Gorizia 1762–1773* (Atti delle visite pastorali di Carlo Michaelae d'Attems arcivesovo di Gorizia 1752–1774; 4). Gorizia: Istituto di Storia Sociale e Religiosa, 2000.

Ožinger, Anton: *Vizitacijski zapiski savinjskega arhidiaconata goriške nadškofije 1751–1773* (Vizitacijski zapiski goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa 1752–1774; 2). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije: Inštitut za zgodovino Cerkev Teološke fakultete: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1991.

Tropper, Peter G.: *Die Berichte der Pastoralvisitationen des Görzer Erzbischofs Karl Michael von Attems in Kärnten von 1751 bis 1762* (Fontes rerum Austriacarum. Abt. 2, Diplomataria et acta; Bd. 87), (Vizitacijski zapiski goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa 1752–1774; zv. 3). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993.

⁹⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/24 ex 28 (43), str. 81; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 788.

⁹¹ Leta 1756 je bil namesto tega patrocinijski oltar naveden s patrociniem sv. apostolov. Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/5 ex 9 (24), str. 303 (stran pri transkripciji ni bila označena); Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 437–438.

⁹² Ambrožič, Pregled predjožefinskih bratovščin, str. 25, 33, 35.

⁹³ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/24 ex 28 (43), str. 87–94; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 789–791.

⁹⁴ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/24 ex 28 (43), str. 89; Ožinger, *Vizitacijski zapiski*, str. 790.

LITERATURA

- Ambrožič, Matjaž: Pregled predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem. *Acta historiae artis Slovenica*, 19, 2014, št. 1, str. 17–52.
- Ambrožič, Matjaž: Zanimivosti iz delovanja predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem. *Arhivi*, 38, 2015, št. 1, str. 35–75.
- Baraga, France: *Župnija Miren skozi stoletja*. Miren: Župnija, 2009, str. 50–76.
- Höfler, Janez: *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*. Druga, revidirana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Viharnik, 2016.
- Lavrič, Ana: Vizitacije kot vir za slovensko zgodovino. *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc Rajšp et al.). Ljubljana: ZRC SAZU, 1996, str. 483–491.
- Mlinarič, Jože: *Kostanjeviška opatija 1324–1786*. Kostanjevica na Krki: Galerija Božidar Jakac, 1987.
- Mlinarič, Jože: Malteška komenda na Polzeli. *Kronika*, 28, 1980, št. 3, str. 161–171.
- Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1995.
- Ožinger, Anton: *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem v času goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa (1750–1774) v luči njegovih vizitacij*, doktorska disertacija. Ljubljana: [A. Ožinger], 1994.
- Patriarchi: quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (ur. Sergio Tavano in Giuseppe Bergamini). Milano: Skira, 2000.
- Steska, Viktor: Naši denarji in kranjske spominske svetinje. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, X, 1900, št. 4, str. 109–118.
- Špelič, Miran: Utrinki s študija brežiških študentov moralne teologije. *S patri smo si bili dobri: tri stoletja brežiških frančiškanov* (ur. Jože Škofljanec) (Zbirka Brežiške študije; 4). Krško: Zavod Neviodunum; Ljubljana: Brat Frančišek, 2013, str. 303–320.
- Volčjak, Jure: *Cerkev na Kranjskem pod goriško nadškofijo v času Karla Mihaela Attemsa (1750–1774)*, doktorska disertacija. Ljubljana: [J. Volčjak], 2014.
- Volčjak, Jure: *Goriška nadškofija na Kranjskem v času apostolskega vikarja in prvega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa (1750–1774)* (*Acta Ecclesiastica Sloveniae*; 39) (izid konec leta 2017).

SPLETNI VIRI

- <http://zupnija-petrovce.rkc.si/petrovska-bazilika/> (3. 8. 2017)
- Jelen, Alenka: Občine Spodnje Savinjske doline in okoliškega vzpetega sveta. *Spodnja Savinjska dolina. V toku idej in doživetij po dolini zelenega zlata. 18. geografski raziskovalni tabor, [Braslovce etc.]*, 5.–13. 7. 2014 (ur. Alenka Jelen, Miha Klemenčič, Estera Popovič) (*Geografski raziskovalni tabor*; 18) [Elektronski vir]. Ljubljana: Društvo mladih

geografov Slovenije, 2015, str. 9–13, URL: http://geo.ff.uni-lj.si/sites/default/files/ezbornik_savinjska.pdf (3. 8. 2017).

- Lavrič, Ana: O hierarhiji svetnikov na oltarnih nastavkih. Iz vizitacijskih zapisnikov ljubljanskega škofa Otona Friderika Buchheima (1641–1664) [Elektronski vir]. *RIHA Journal*, 0027 (sept. 2011), URL: <http://www.riha-journal.org/articles/2011/2011-jul-sep/lavric-o-hierarhiji-svetnikov-na-oltarnih-nastavkih> (4. 8. 2017).
- Schmidt-Brentano: *Kaiserliche und k.k. Generale (1618–1815)*, 2006, URL: <http://www.oesta.gv.at/DocView.axd?CobId=18890> (11. 8. 2017).

SUMMARY

Lower Savinja Valley in visitation minutes of Archbishop of Gorizia Karl Michael von Attems

Following the instruction of Pope Benedict XIV, Karl Michael von Attems immediately started his office as an apostolic vicar of the Aquileian Patriarchate and later as the first Archbishop of Gorizia by conducting a visitation of his vast archdiocese, where the worshippers had not seen their archbishop, i.e., the Aquileian Patriarch, for more than 160 years. This kind of neglect was manifested in the state of parishes, which was not terrible across the entire archdiocese, but differed from one province to another. Attems conducted the visitations himself or through his delegates, whereas the last one during the period of his office as archbishop was carried out by Auxiliary Bishop Edling.

During the twenty-five years of Attems's office as archbishop, the parishes in the Lower Savinja Valley received five visitations: in 1751, 1756, 1760, 1766, and 1773. The author of the article focuses on the parishes of Gotovlje, Polzela and Žalec, with their parish vicariates Galicija, Šempeter v Savinjski dolini, and Šmartno ob Paki. The visitors assessed the ecclesiastical conditions in the parishes and vicariates, visited the parish and succursal churches, cemeteries and castle chapels, and administered various sacraments to worshippers, along with granting them support and admonitions. During their visitations, they conducted interviews with the clergy, pastoral counsellors, and certain worshippers. The visitors were generally pleased with the conditions across the parishes and vicariates in the Lower Savinja Valley; the affairs were more or less in order, worshippers were content with their shepherds and the latter with their entrusted congregation.